

NE TOLERIŠI NETOLERANCIJU
Upoznaj svoja prava i koristi ih!
Vodič za LGBT osobe

Sarajevo, 2012.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
ediciju uređuje Emina Bošnjak
Knjiga 5.

naslov: Ne toleriši netoleranciju. Upoznaj svoja prava i koristi ih!
Vodič za LGBT osobe

autorice: Vladana Vasić, Sadžida Tulić

lektura: Dalila Mirović

korektura: Damir Banović, Dalila Mirović

prelom_naslovnica: Lejla Huremović

izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

za izdavača: Saša Gavrić

© Sarajevski otvoreni centar/autori_ce

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba

Projekat je organiziran uz podršku Civil Rights Defendersa. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom zborniku su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača ili partnera. Autorice odgovaraju za svoje tekstove.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726:613.885](497.6)(082)

VASIĆ, Vladana

Ne toleriši netoleranciju : upoznaj svoja prava
i koristi ih! : vodič za LGBT osobe o njihovim
pravima / [autorice Vladana Vasić, Sadžida Tulić].

- Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, 2012. -

78 str. ; 24 cm. - (Edicija Ljudska prava
Sarajevskog otvorenog centra ; knj. 4)

O autoricama: str. 78

ISBN 978-9958-536-02-1
1. Tulić, Sadžida
COBISS.BH-ID 20229894

**NE TOLERIŠI
NETOLERANCIJU**
UPOZNAJ SVOJA PRAVA I KORISTI IH!

Vodič za LGBT osobe

SADRŽAJ

PREGOVOR	7
UVOD	9
LGBT KROZ HISTORIJU - OD GRIJEHA I BOLESTI DO PITANJA LJUDSKIH PRAVA	11
LGBT OSOBE I DRUŠTVO	14
Stereotipi i predrasude	14
LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA - SPECIJALNA PRAVA ILI IPAK NE?	20
Pravo na brak	22
Usvajanje djece	24
Pravo na promjenu spola	25
ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA LGBT OSOBA U BIH	27
Šta čini pravni poredak BiH?	27
Na koji način ti pravni poredak BiH pruža zaštitu?	28
Osnovni principi i prava zaštićena pravnim poretkom BiH	29
Pravo na opće uživanje ljudskih prava	29
Pravo na jednakost i nediskriminaciju	29
Pravo na priznavanje pred zakonom	30

Pravo na jednakost	31
Pravo na život	31
Pravo na slobodu i sigurnost	32
Pravo na poštovanje privatnosti i porodičnog života	34
Pravo na slobodu od proizvoljnog lišenja slobode	36
Pravo na pošteno suđenje	37
Pravo na slobodu od mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja	38
Pravo na rad	39
Pravo na obrazovanje	40
Zaštita od medicinske zloupotrebe	41
Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja	41
Sloboda okupljanja i udruživanja	43
Pravo na djelotvorni pravni lijek	44
KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA LGBT OSOBA OD NASILJA	46
Krivična djela koja najčešće pogađaju LGBT osobe	46
DISKRIMINACIJA LGBT OSOBA	51
Oblici diskriminacije	52

NASILJE I DISKRIMINACIJA – KAKO SE ZAŠTITITI?	53
Diskriminisan_a si? Kome prijaviti?	53
Pretučen_a si na ulici, šta raditi?	54
OSTVARIVANJE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE	56
Kako prijaviti krivično djelo?	57
Krivični postupak	59
KOME SE MOŽEŠ OBRATITI	63
LGBT RJEČNIK	65
O AUTORICAMA	78

PREDGOVOR

Priručnik o pravima LGBT osoba pod nazivom *Ne toleriši netoleranciju* predstavlja nastavak rada Sarajevskog otvorenog centra u oblasti afirmacije prava osoba koje pripadaju seksualnim i rodnim manjinama i samo je jedan dio u mozaiku aktivnosti koje realizira: od pravnih analiza, izvještavanja o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, pravnog savjetovanja, lobiranja za promjenu pravnih propisa i praksi, edukacije za državne organe i LGBT osobe, do prevoda relevantne literature koja tematizuje LGBT prava te rodne i queer teorije. Za realizaciju aktivnosti u oblasti pravnog savjetovanja za LGBT osobe, jedan ovakav priručnik činio se neophodnim kako bi se ostvario cilj pružanja pravne pomoći na jedan sveobuhvatan način. Priručnik je prije svega namijenjen LGBT osobama, ali je pravni dio koncipiran na takav način da ga čini korisnim i za sve druge osobe koje žele da ostvare zaštitu prava u slučaju njihovog kršenja.

Ovo vrijedno štivo rezultat je rada dvije mlade i talentovane pravnice Vladane Vasić i Sadžide Vasić koje su uložile veliki napor da na jednostavan i lako razumljiv način prikažu put ostvarivanja prava za osobe koje nužno nisu stručno obrazovane da bi shvatile kompleksnost pravnog sistema. Imajući u vidu složenost pravnog sistema Bosne i Hercegovine, teško je na shvatljiv način opisati put ostvarivanja prava a da se ne izgubi suština i smisao kroz simplifikaciju. Ovaj priručnik ne ostaje samo u okvirima bosanskohercegovačkog prava, već uzima u razmatranje i međunarodne pravne standarde koji su primjenjuju u našoj zemlji što ga čini vrijednijim i sadržajnijim. Također, u priručniku se daje i pregled LGBT terminologije i njezinog značenja. Terminološka određenja su bitna za pravilnu edukaciju o pojmovima koji se koriste u LGBT literaturi, ali i činjenice da nisu definisani pojmovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta koji se javljaju u Zakonu

NETOLERANCIJU

NE TOLERIŠI
UPOZNAJ SVOJA PRAVA
I KORISTI IH!

o zabrani diskriminacije i drugim pravnim propisima, te se ovim čini prijedlog jednog mogućeg značenja u budućoj pravnoj praksi pred sudovima i drugim organima.

Iako se radi o mladim autoricama koje su radile na priručniku, one su pokazale visok nivo stručnosti i poznavanja pravne terminologije i propisa. Iskreno vjerujem da će priručnik naći put ka svojim korisnicima_cama te pomoći u korištenju pravnih mehanizama koji stoje na raspolaganju te borbi u prijavljivanju i uklanjanju diskriminacije koje se javlja prema seksualnim i rodnim manjinama u Bosni i Hercegovini.

Damir Banović, magistar pravnih nauka
Sarajevski otvoreni centar

UVOD

U Bosni i Hercegovini su promjene u pravnom i političkom položaju LGBT osoba tek na samom početku; istospolni seksualni odnosi su dekriminalizovani i svi oblici diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta izričito su zabranjeni zakonom, a zaštita i prava, koja su ustavima i zakonodavstvom BiH priznata svim građanima_kama BiH, načelno se odnose i primjenjuju i na LGBT osobe. Ipak, ono što treba uzeti u obzir jeste da se radi o normativnom okviru i da, kada se posmatra situacija u kojoj se LGBT osobe nalaze u BiH, treba uzeti u obzir i implementaciju svih ovih odredbi u praksi.

Svakodnevni život LGBT osobe je drugačiji u odnosu na život heteroseksualne osobe. Iako je načelno zakonom zaštićena i stavljena u ravnopravan položaj s ostalim građanima_kama, LGBT osoba u BiH može se naći, a najčešće se i nalazi, u situaciji da državna regulacija uopće ne pokriva njenu svakodnevnicu i da je njen život, iako više ne nezakonit, na neki način još uvijek izvan zakona.

Ako si ti LGBT osoba, u svom svakodnevnom okruženju možeš se susresti s tim da neko koristi riječ „gej“ kao uvredu ili način ponižavanja drugih, veće su šanse da će te neko na javnom mjestu opominjati ili uznemiravati zbog ispoljavanja emocija prema tvom partneru_ici, oblačenja ili bilo kojeg drugog načina iskazivanja tvoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Čak i sama pomisao da se takvo nešto može desiti, dovoljna je da učini da se osjećaš ugroženo i/ili zastrašeno. U takvim i sličnim situacijama trebaš znati da postoje zakoni i različiti pravni mehanizmi koji ti mogu pružiti zaštitu.

Da bi mogao_la tražiti zaštitu u situacijama kada su tvoja ljudska prava prekršena ili ugrožena, bitno je da upoznaš svoja prava

NETOLERANCIJU

NE TOLERIŠI
UPOZNAJ SVOJA PRAVA
I KORISTI IH!

dovoljno da možeš prepoznati koje je tvoje pravo prekršeno i na koji način se možeš zaštititi. Naravno da u svakom od tih slučajeva nećeš moći obezbijediti sebi profesionalnu pravnu pomoć, kao i da nećeš tražiti pravnu zaštitu svaki put kada te neko uvrijedi i/ili prozove na osnovu tvoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, ali je vrlo bitno da sam_a budeš dovoljno upoznat_a sa svojim pravima, da znaš na koji način neko može da se ponaša prema tebi, kao i to da - kada takvo ponašanje prelazi u kršenje tvojih prava - imaš pravo opomenuti ili zaustaviti tu osobu u onome što radi, a ako ona s tim nastavi, na koji način i od koga možeš tražiti zaštitu.

Poznavanje i korištenje vlastitih prava i mehanizama njihove zaštite nije pitanje samo zaštite vlastitog interesa, kao ni samo osiguranja poštovanja ljudskih i građanskih prava seksualnih i rodnih manjina. Sposobnost i spremnost države da osigura poštovanje prava svih svojih građana_ki i pruži adekvatnu zaštitu od njihovog kršenja, kao i građana_ki da se zauzimaju za svoja prava, definiše savremeno demokratsko društvo i za sobom povlači i posljedice za sve pripadnike_ce tog društva.

LGBT KROZ HISTORIJU - OD GRIJEHA I BOLESTI DO PITANJA LJUDSKIH PRAVA

Iako je to danas teško zamisliti, homoseksualnost i transrodnost nisu uvijek posmatrane na način na koji se danas posmatraju.

U većini drevnih civilizacija zabilježene su pojave istospolnih seksualnih odnosa, kao i postojanje transrodnih osoba. Mnoge politeističke religije imale su božanstva, bogove i božice koji_e su stupali_e u istospolne odnose, a prije pojave bliskoistočnog monoteizma, religija na Istoku bila je ispunjena svim varijacijama seksualne aktivnosti i rodnih identiteta.

U antičkim kulturama pojavljuju se božanstva androgino izgleda i tjelesnih odlika oba spola, a i sam seksualni odnos je bio nediferenciran. Rod partnera se uzimao malo ili nimalo u obzir. Seksualni izbor bio je jednostavno pitanje ukusa. Muška homoseksualnost nije bila stigmatizirana ili potisnuta, dječaci i žene su tretirani kao objekti muške požude, a ono što je društveno bilo važno jeste da muškarac penetrira, a da ne bude penetriran. Naime, za penetriranu osobu smatralo se da preuzima slabiju, *žensku* ulogu, te su ovu ulogu obično imali zarobljeni neprijatelji, robovi, žene i mladići dok ne dostignu zrelost jer se smatralo da je za odraslog muškarca degradirajuće da ima pasivnu ulogu.

Negativan stav prema LGBT osobama pojavljuje se s razvitkom monoteističkih religija. *Abrahamske* religije počivale su na pretpostavci da je bog stvorio muško i žensko, tj. muški i ženski spol i/ili rod, i nisu imale negativan stav samo prema homoseksualnosti, nego prema seksualnosti uopće. Jedini opravdan seksualni odnos, prema monoteističkim religijama, je onaj koji za cilj ima prokreaciju i to u okviru bračne zajednice. Samim tim, stupanje u bilo kakav vanbračni seksualni odnos, pa čak i seksualni odnos sa partnerom koji za cilj nije imao stvaranje potomstva, smatrao se nedopuštenim sa stanovišta monoteističkih religija.

Pod uticajem ovih religija, homoseksualni odnosi između muškaraca zabranjivani su i kažnjavani zakonodavstvima određenih država, a transrodne osobe uglavnom su tretirane kao osobe

spola s kojim su rođene. Karakteristično je da su seksualni odnosi između osoba ženskog spola uglavnom ignorisani, te da o njima ima mnogo manje podataka nego o homoseksualnim odnosima između muškaraca. Lezbejstvo je u većini kultura uspješno neutralizovano kao aktivnost koja je zabavljala i uzbuđivala dominantni muški svijet.

S razvojem nauke dolazi i do promjene u posmatranju ljudi i shvatanju njihovog ponašanja, te dolazi do svojevrsne borbe za nadležnost nad varijacijama ljudske seksualnosti i rodnog identiteta između nauke i religije. Prevladavaju nauke nad religijom u objašnjavanju varijacija ljudske seksualnosti i rodnih identiteta s jedne strane, dolazi do pozitivne promjene u primjeni tzv. zakona o sodomiji koji se sada uglavnom primjenjuju u slučajevima silovanja i/ili pedofilije i mnogo manje na punoljetne osobe koje svojom voljom stupaju u istospolne odnose, dok se s druge strane, homoseksualnost i transrodnost počinju posmatrati kao medicinski poremećaji ili bolesti koji nastaju radi nekog biološkog defekta osobe ili uticaja njene okoline.

Zahvaljujući daljnjim medicinskim istraživanjima i saznanjima, homoseksualnost je uklonjena iz klasifikacije bolesti u većini zemalja, kao i međunarodnih zdravstvenih organizacija, te se danas i homoseksualnost i biseksualnost tretiraju kao prirodni varijeteti seksualnosti, tj. kao oblici seksualne orijentacije.

Transrodnost, kao pojam, uključuje različito ispoljavanje rodnih identiteta i neprihvatanje određenih društveno ustaljenih ponašanja i izražavanja koja nisu u skladu sa spolom s kojim je osoba rođena, ali ne moraju nužno podrazumijevati želju osobe da živi kao pripadnik_ca suprotnog spola i/ili da promijeni spol - samim tim, medicinskim istraživanjima nisu bili obuhvaćeni svi trans identiteti, već se nauka uglavnom bavila poremećajem rodnog identiteta tj. transeksualnošću. Transeksualnost se izražava željom osoba da žive i budu prihvaćene kao pripadnici_ce drugog spola i željom za hirurškom intervencijom i hormonalnim tretmanom da bi svoje tijelo uskladili_e, što je više moguće, sa željenim spolom. Iako je još uvijek, u većini zemalja, transeksualnost klasificirana kao mentalni poremećaj, naučni konsenzus o ovom pitanju više ne postoji i sve više se ukazuje na biološki zasnovane uzroke transeksualnosti. Transeksualna osoba koja želi promijeniti svoj spol mora proći kroz tri faze: procjenu stanja i utvrđivanje poremećaja rodnog identiteta, hormonalnu terapiju i operativne zahvate za hiruršku izmjenu spola i sekundarnih spolnih karakteristika.

S promjenom u medicinskom tretiranju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, došlo je i do povećanja društvenog razumijevanja i prihvatanja LGBT osoba, kao i do promjena u pravnom okviru kojim se štite ljudska prava svih pojedinaca_ki. Došlo je do promjene zakona o sodomiji, te je homoseksualnost u većini zemalja dekriminalizovana, a dobna granica za stupanje u istospolne seksualne odnose izjednačena je sa dobnom granicom za stupanje u seksualne odnose sa osobama suprotnog spola; seksualna orijentacija i rodni identitet uvršteni su u zabranjene osnove diskriminacije, a osobama koje promijene spol omogućeno da je tu promjenu unesu u matične knjige, izmjene dokumente i da pravno budu priznate kao osobe željenog spola.

LGBT OSOBE I DRUŠTVO

Stereotipi i predrasude

Društvo u Bosni i Hercegovini karakteriše visok stepen homofobičnosti, što je većinom rezultat neinformisanosti o homoseksualnosti, biseksualnosti i transrodnosti, kao i pretpostavki da je to *nešto što dolazi sa Zapada* i što *ne postoji kod nas*.

U takvom okruženju, LGBT osobe, bez obzira da li su out ili ne, svakodnevno žive ili se susreću sa stereotipima i predrasadama svog okruženja koje su zasnovane na njihovoj seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu.

Iako ovi stereotipi i predrasude ne moraju nužno biti homofobni, niti iskorišteni u lošoj namjeri, oni dovode do toga da se osobe prema kojima su usmjereni osjećaju isključeno, izdvojeno ili kao meta izrugivanja, te doprinose stvaranju iskrivljene slike o LGBT osobama uopće.

Stereotipi su najčešće generalni stavovi o nekoj grupi ljudi zasnovani na pretpostavci da svi pripadnici te ili neke druge grupe imaju određene osobine koje su samo njima svojstvene i po kojima se razlikuju od drugih.

Obično su vezani za grupe ljudi i njihove odnose prema drugoj grupi ili grupama tj. nastaju radi usporedbi dvije ili više grupa osoba. U osnovi stereotipa nalazi se pogrešno i neopravdano široko uopćavanje čiji je cilj pojednostavljivanje stvarnosti. Prilikom stvaranja stereotipa, osobe se najčešće grupišu prema etničkoj pripadnosti, religiji, seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, spolu ili prema bilo kojoj drugoj kategoriji.

Neki od najčešćih **stereotipa vezanih za LGBT osobe** nastali su generalizacijom izgleda i ponašanja pojedinih pripadnika/ca LGBT zajednice, a najčešći su :

gej muškarci su feminizirani, metroseksualci, ne vole sportove, vole modu; lezbejke su muškaste, imaju kratku kosu, ne šminkaju se, ne nose haljine, bave se sportom; biseksualne osobe ne mogu da se odluče, privlače pažnju, ustvari su homoseksualne ili heteroseksualne; sve transrodne osobe žele promijeniti spol, trans žene se oblače pretjerano ženstveno, transrodne osobe su homoseksualne i promjenom spola postaju heteroseksualne, itd.

Stereotipi se obično smatraju nepoželjnim vjerovanjima, a mogu se promijeniti putem obrazovanja i/ili na druge načine stečenim dodatnim informacijama u vezi s onim na šta se stereotip odnosi, ali se, kao njihova posljedica, javlja pogrešna i činjenično netačna predstava o LGBT osobama.

Stereotipi mogu rezultirati i razvojem predrasuda. Svaki stereotip koji izražava vrijednosnu ocjenu neke grupe na osnovu njene etničke, rasne, vjerske, rodne, socijalne pripadnosti, seksualne orijentacije ili rodno identiteta, smatra se predrasudom.

Predrasude same po sebi predstavljaju unaprijed stvoren stav ili ubjeđenje o nekoj grupi ljudi ili članovima_cama te grupe na osnovu njihovih identiteta ili ličnih karakteristika, a koji se ne zasnivaju na validnom, tj. dovoljnom i vjerodostojnom iskustvu niti na racionalnim i/ili utemeljenim argumentima.

Predrasude su teško promjenjive i praćene su jakim emocijama, iracionalne su i obično predstavljaju izraz etnocentrizma tj. vrednovanja tuđe kulture, običaja i/ili ponašanja prema svojim ili standardima grupe kojoj pripadamo. Predrasude najčešće nastaju prije realnog, direktnog iskustva s određenom osobom, grupom ili pojavom, bez poznavanja ili istraživanja činjenica.

Predrasude u ekstremnim slučajevima mogu rezultirati diskriminacijom, oduzimanjem ljudskih prava ili davanjem neopravdanog prioriteta drugim grupama.

Neke od najčešćih predrasuda prema LGBT osobama uključuju uvjerenje da je homoseksualnost bolest, da homoseksualne osobe regrutuju mlade, da LGBT osobe traže specijalna prava koja će ugroziti prava ostalih pripadnika_ca društva, itd.

Bez obzira na reakcije tvoje okoline, njihove stavove i mišljenja o LGBT osobama, ti trebaš biti svjestan_a da stereotipi i predrasude, ma koliko oni bili neutralni, šaljivi ili čak pozitivni i koliko god da su duboko ukorijenjeni u nekom društvu, uvijek utiču na stvaranje iskrivljene predstave jedne osobe ili grupe osoba, te na taj način dovode do nejednakog tretmana pojedinaca ili grupa u društvu.

Predrasude i stereotipi mogu se eliminisati edukacijom i podizanjem svijesti društva o postojanju LGBT osoba i izazovima s kojima se oni susreću svaki dan. Da bi se izbjegle neke od najprostranjenijih i najukorijenjenijih predrasuda najvažnije je istaknuti da:

1. Homoseksualnost nije bolest.

Ideja o homoseksualnosti kao bolesti potiče od religijskih vjerovanja da je homoseksualnost *protivprirodna*, tj. grijeh, a to je postepeno preuzimano u prvobitnim zakonodavstvima određenih država, pretvarajući na taj način homoseksualnost iz grijeha u krivično djelo. Tek od 19. stoljeću, nauka, medicina i psihijatrija započinju svojevrsnu borbu protiv religije i zakonodavstva zbog ovakve klasifikacije homoseksualnosti, što je dovelo do posmatranja homoseksualnosti kao bolesti, umjesto grijeha ili zločina. Ova promjena smatrala se relativno pozitivnom jer je bolesna osoba bila manje kriva za svoje stanje od griješnika ili kriminalca. Daljim razvojem nauke i naučnih istraživanja, izmijenjeni su medicinski i naučni stavovi, te se danas zna da su homoseksualnost i biseksualnost normalne seksualne orijentacije jednako kao i heteroseksualnost. U skladu s tim, Svjetska zdravstvena organizacija je uklonila homoseksualnost sa svog spiska bolesti 1992. godine, dok je u Sjedinjenim Američkim Državama homoseksualnost već 1974. godine uklonjena iz klasifikacije mentalnih bolesti. S obzirom da homoseksualnost nije bolest, niti poremećaj, niti bilo šta što je samo po sebi loše, ona se ne može ni (iz)liječiti ni *popraviti*.

2. Homoseksualnost nije nenormalna, niti poremećaj ličnosti.

Homoseksualnost se, s naučnog i medicinskog stanovišta, posmatra kao prirodni varijetet ljudskog ponašanja i nedjeljivi dio ličnog identiteta.

Američka psihološka asocijacija navodi da je nekoliko decenija istraživanja i kliničkog iskustva, uprkos stereotipima koji karakterišu lezbejke, gejeve i biseksualne osobe, dovelo do toga da sve vodeće medicinske i psihijatrijske institucije zaključe da te orijentacije predstavljaju normalne i prirodne oblike ljudskog iskustva.

3. Broj LGBT osoba nije u porastu.

Broj lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba nije u porastu, već sa smanjenjem diskriminacije sve više njih otvoreno ispoljava svoju

seksualnu orijentaciju, što stvara utisak da se njihov broj povećava.

4. AIDS nije bolest homoseksualnih osoba.

Rizik zaraze virusom HIV-a zavisi od rizičnosti seksualnog ponašanja osobe, a ne od njene seksualne orijentacije. Ovaj rizik se smanjuje i sprečava upražnjavanjem sigurnog seksa tj. korištenjem zaštite (kondoma). Osoba koja prakticira seks bez korištenja zaštite može se zaraziti HIV-om, bez obzira na svoju seksualnu orijentaciju.

U Bosni i Hercegovini je od 1986. godine, kada je zabilježen prvi slučaj zaraze HIV-om, do 11. mjeseca 2011., registrirano 196 osoba kojima je dijagnosticirana HIV infekcija, od kojih je 116 osoba razvilo AIDS. Među zaraženim, dominiraju osobe muškog spola (79%). Heteroseksualni odnos je najučestaliji put prijenosa HIV-a (56%), zatim slijede homo/biseksualni odnos (22%) i injekciono korištenje droge (11%).

5. Propaganda ne može uticati na seksualnu orijentaciju i rodni identitet mladih ljudi.

Kao što zakonske zabrane homoseksualnosti, kažnjavanja i diskriminacija nisu mogli da promijene ili iskorijene LGBT osobe, sigurno je da informisanje o homoseksualnosti, biseksualnosti i transrodnosti neće uticati na promjenu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta heteroseksualnih i cisrodnih osoba, bez obzira na njihove godine.

6. Seksualna orijentacija i rodni identitet nisu stvar morala, vaspitanja ili mode.

Predstava o homoseksualnosti ili transrodnosti, kao o nemoralnoj ili nenormalnoj pojavi, izražava subjektivno mišljenje pojedinaca koja se uglavnom zasnivaju na vjerskim ili moralnim dogmama. S obzirom da su se moralne norme i sam njihov značaj mijenjale kroz historiju, u demokratskom društvu je nemoguće zamisliti da bi ove norme mogle biti osnov za ograničavanje osnovnih ljudskih prava drugih.

Sasvim je sigurno da niko ne može postati gej ili lezbejka, biseksualna ili transrodna osoba, samo zbog uticaja društva, okoline ili onoga što je vidio/la na TV-u, internetu ili u novinama. Sva trenutna istraživanja pokazuju da je većina LGBT osoba odgajana u tradicionalnim porodicama, kao i da većina djece odgajane od strane LGBT roditelja bude heteroseksualno.

Seksualna orijentacija i rodni identitet ne stiču se niti se prenose. Ljudi postaju svjesni svoje seksualne orijentacije i/ili

rodnog identiteta u različitim životnim dobima i različitim prilikama.

7. Homoseksualne osobe ne predstavljaju opasnost za djecu.

Američka akademija za dječiju i adolescentsku psihijatriju nije našla nikakav dokaz da lezbejke, gejevi ili biseksualne osobe predstavljaju bilo kakvu opasnost za razvoj djece ili adolescenata veću od heteroseksualnih osoba. Seksualna orijentacija ne utiče na vjerovatnoću da bi osoba mogla zlostavljati djecu. Povezivanje homoseksualnosti sa pedofilijom zasnovano je na pogrešnom tumačenju i zloupotrebi ovih termina.

8. LGBT osobe nisu odgovorne za pad nataliteta.

Ne postoji veza između priznavanja prava LGBT osoba i pada nataliteta u određenoj državi. Zemlje Skandinavije, koje najviše priznaju prava LGBT osoba, su riješile problem pada nataliteta stvaranjem poticajnog političkog okvira za žene, djecu i porodice, te dostigle relativno visoku stopu nataliteta, dok neke druge zemlje, koje imaju represivnije mjere prema LGBT osobama, imaju i najozbiljnije demografske probleme.

9. Priznavanjem prava LGBT osoba ne oduzimaju se prava drugih osoba.

Priznavanjem prava LGBT osoba, heteroseksualnim i cisrodnim osobama oduzima se jedino „pravo na diskriminaciju“, koje i nije pravo, a sama diskriminacija je već zabranjena Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH.

Bitno je naglasiti da lezbejke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe ne traže nikakva specijalna prava - oni traže samo da bez diskriminacije uživaju ona prava koja su međunarodnim konvencijama, Ustavom BiH, ustavima entiteta, Statutom Brčko distrikta i zakonima u BiH zagarantovana svim osobama i koja spadaju u osnovna ljudska prava (pravo na život, na slobodu izražavanja, okupljanja, socijalnu i zdravstvenu zaštitu). Samim tim, ako su ta prava priznata svim građanima i građankama BiH ona ni na koji način ne mogu oduzimati, niti promicati prava jedne grupe na štetu prava druge grupe.

10. Lezbejke, gejevi, biseksualne i transrodne osobe postoje i u Bosni i Hercegovini!

Kroz čitavu ljudsku historiju, u svim kulturama, postojale su

osobe koje su se identifikovale kao lezbejke, gej, biseksualne ili transrodne (LGBT) osobe, a procjenjuje se da homoseksualne osobe čine oko 10% svjetske populacije, te nema razloga zašto u Bosni i Hercegovini ne bi bilo ovih osoba. Međutim, s obzirom na sveukupnu ksenofobičnost društva, inertnost i nezainteresovanost državnih institucija, kao i slabu implementaciju zakona koji bi štitali njihova prava, osobe homoseksualne orijentacije u BiH spadaju u najmanje vidljivu grupu građana_ki koja je najizloženija diskriminaciji i nasilju.

Činjenica da je seksualna orijentacija jedna od najbrižljivije čuvanih tajni, doprinosi tome da su u svijetu, a posebno u sredinama s kulturom zasnovanom na tradiciji i religiji koja je nedovoljno tolerantna prema različitostima, kao u BiH, podaci o seksualnoj orijentaciji građana_ki prilično nepouzdati.

Nevidljivost LGBT osoba manifestuje se na način da se nasilje prema LGBT osobama često zanemaruje, što odražava nedostatak informacija i nedostatak pravnih i drugih oblika zaštite ovih osoba koje postoje u BiH. LGBT osobe se i same suzdržavaju od prijavljivanja diskriminacije i nasilja zato što bi zbog prijavljivanja njihovo okruženje moglo saznati njihovu seksualnu orijentaciju ili zbog izraženog nepovjerenja prema policiji i državnim institucijama, jer se oni nedovoljno i neadekvatno bave pitanjima od interesa za LGBT osobe.

Nevidljivost, nažalost, postaje glavna strategija preživljavanja LGBT osoba u netolerantnim sredinama tj. sredinama u kojima postoje dominantni i općeprihvaćeni stereotipi i široko rasprostranjene predrasude zasnovane na seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu.

Neprijavlivanje diskriminacije i krivičnih djela počinjenih prema LGBT osobama stvara privid društva u kojem homo/bi/transfobija ne postoji i koje je tolerantno i otvoreno prema LGBT osobama, što doprinosi nevidljivosti i onemogućava da se tačno odredi obim i ozbiljnost kršenja ljudskih prava LGBT osoba u društvu.

LJUDSKA PRAVA LGBT OSOBA - SPECIJALNA PRAVA ILI IPAK NE?

Ljudska prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini još uvijek se posmatraju kao specijalna prava o čijem se priznavanju ili nepriznavanju treba diskutovati i čije postojanje zavisi od otvorenosti i spremnosti društvene većine da toleriše različitost i političke volje državnih institucija i funkcionera.

Pojam **specijalna prava se** koristi da bi obilježio prava priznata jednoj grupi osoba koja se ne odnose na pripadnike drugih grupa. Ovako definisan koncept krši princip jednakosti svih pred zakonom, a obično se koristi u kontekstu priznavanja prava manjinskim grupama.

Čak se i Općom deklaracijom o pravima čovjeka ističe da su:

„svi jednaki pred zakonom i da imaju pravo bez ikakve diskriminacije, na jednaku zaštitu zakona.“

Kada se govori o *specijalnim pravima* LGBT osoba, bitno je naglasiti da ta prava nisu regulisana nikakvim zakonima drugačijim od onih koji u određenoj državi već postoje, da prava čije se priznavanje traži ni po čemu ne predstavljaju prava isključivo vezana za LGBT osobe, već da su to prava koja su već priznata i smatraju se *općim/generalnim* pravima heteroseksualne većine koja su zaštićena međunarodnim konvencijama, ustavima i zakonodavstvom svake države.

Prvi član Opće deklaracije o pravima čovjeka glasi:

„Svi ljudi rođeni su slobodni, s jednakim dostojanstvom i pravima.“

To znači da svako ljudsko biće, od samog trenutka rođenja, posjeduje prava koja se nazivaju ljudskim pravima. Ova prava zajamčena su svakom čovjeku na temelju njegovog postojanja kao ljudskog bića.

Ljudskim pravima smatraju se zajamčena prava pojedinca na zaštitu od strane države, prava koja mu pripadaju na temelju njegova postojanja kao čovjeka, prava koja u svakom slučaju ostaju održiva i država ih ne može ograničavati.

Jezgri ljudskih, odnosno, osnovnih prava pripadaju: dostojanstvo čovjeka, pravo na razvoj ličnosti, jednakost pred zakonom i ravnopravnost, sloboda vjerovanja, sloboda izražavanja, sloboda mišljenja, sloboda medija i informacija, sloboda učenja, sloboda okupljanja, sloboda udruživanja, sloboda kretanja, sloboda izbora zanimanja i sloboda rada, nepovredivost stana, jamstvo privatnog vlasništva, jamstvo prava na nasljedstvo, pravo na azil i peticiju, kao i zakonska prava poput zaštite od neopravdanog uhićenja.

Ljudska prava predstavljaju one standarde bez kojih ljudi ne mogu živjeti u dostojanstvu kao ljudska bića; svojstvena su svakom pojedincu_ki i neodvojiva su od njega_e, što znači da se ne mogu kupiti, zaraditi ili naslijediti. Ona pripadaju ljudima jednostavno zato što su ljudi, i prije svega predstavljaju temelj slobode, pravde i mira. Poštivanje ljudskih prava svakog pojedinca_ke omogućava potpuni razvitak društva.

Ljudska prava nikako ne mogu biti specijalna prava jer su ona:

- **univerzalna** - ljudska prava ista su za sva ljudska bića, bez obzira na rasu, spol, vjeru, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo. Svi smo rođeni slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima.
- **neotuđiva** - ljudska prava ne mogu se oduzeti. Niko nema pravo lišiti drugu osobu prava iz bilo kojeg razloga. Ljudi imaju ljudska prava čak i kada ih zakoni njihove zemlje ne priznaju ili kada ih krše.
- **nedjeljiva** - kako bi živjela u dostojanstvu, sva ljudska bića imaju istovremeno pravo na slobodu, sigurnost i pristojan standard življenja.

Argument „specijalnih“ prava LGBT osoba, najčešće se koristi kada se govori o pravu na brak, usvajanju djece i pravu na promjenu spola. Ova prava ni u kojem slučaju ne predstavljaju specijalna prava, već osnovna ljudska prava koja bi trebala biti priznata svakom pojedincu_ki, ali je zbog različitih kulturnih i društvenih uticaja njihovo potpuno proširenje na LGBT osobe još uvijek pitanje koja izaziva kontroverze i protivljenje ostalih društvenih kategorija. S obzirom na nevidljivost LGBT osoba u društvu, kao i nesenzibiliranost društva i državnih institucija za njihove potrebe,

prava ovih osoba, njihova regulacija i zaštita zaostaje i obično je uslovljena interesima i otvorenošću većine, što dovodi do toga da se prava koja se smatraju neotuđivim pravima većinske heteroseksualne i/ili cisrodne populacije, LGBT osobama priznaju postepeno i u zavisnosti od trenutne volje političkih predstavnika većinske populacije.

Pravo na brak

Priznavanje prava na brak LGBT osobama uvjetovano je kako tradicionalnim poimanjem braka kao zajednice života između muškarca i žene, tako i činjenicom da većina zakonodavstava prihvata i normira ovako određenu zajednicu, polazeći od tradicije društva u kojem nastaje i tradicionalno uvjetovano shvatanje rodnih uloga muškarca i žene. Kao jedan od razloga za nepriznavanja prava LGBT osobama ističe se i *svetost* braka i *razaranje* tradicionalne uloge porodice. Svi ovi razlozi zasnovani su isključivo na tradiciji, te moralnim i religijskim shvatanjima od kojih je većina danas prevaziđena i više nema opravdanje u društvenoj stvarnosti.

Prije svega, brak nije nastao kao sveta zajednica života muškarca i žene, nego je prvenstveno predstavljao ekonomsku zajednicu nastalu radi održanja nataliteta, brige za potomstvo, lakšeg preživljavanja, ekonomskog povezivanja porodica, društvenog ugleda i statusa tj. uglavnom iz praktičnih razloga koji nisu bili ni pretjerano uzvišeni, ni romantični. Brak je čak posmatran i kao čin prelaska žene u vlasništvo muža, a monoteističke religije su preuzele ovu zajednicu i dale joj religijski karakter i legitimitet, propagirajući zabranu bilo kakvih seksualnih odnosa izvan braka, karakterišući ih kao grijeh. S obzirom da su prva zakonodavstva nastala pod uticajem religija, tako je definicija braka kao zajednice života dvije osobe različitog biološkog spola, uvjetovana religijskim shvatanjem braka i uvjerenjem da je bog stvorio muško i žensko tj. muški i ženski spol.

Danas kada se pravo odvaja od religijskih pravila, i kada se u prvi plan ističu ljudska prava koja svim ljudima pripadaju po samom rođenju, ironično je prilikom normiranja prava određene manjinske grupe uzimati u obzir religijska ubjeđenja, tradicionalna i netolerantna shvatanja o prirodi i nepromjenjivosti institucije braka. Prije svega, institucija braka se kroz historiju itekako mijenjala,

od ugovorenih brakova, brakova unutar istog staleža, poligamije, zabrane sklapanja brakova između robova, pa čak i između osoba različitih rasa, do savremenog shvatanja prema kojem brak predstavlja pravno i društveno priznavanje ljubavi i zajednice dvije osobe koje žele provesti život jedna s drugom. Pojedine kulture su čak dozvoljavale i određene vrste istospolnog braka. S obzirom da su, u savremenim zakonodavstvima, i vanbračnoj zajednici pravno priznata određena svojstva braka, argument o nepromjenjivosti i svetosti institucije braka izgubio je na svojoj težini.

Pravna regulacija bračne zajednice, u ovom pogledu, trebala bi ići samo u smislu zakonskog priznavanja ove zajednice, omogućavanja sklapanja braka osobama koje ne žele sklopiti vjerski brak, te priznavanja ekonomskih i socijalnih prava koja samim činom sklapanja braka, ili čak ulaska u vanbračnu zajednicu, nastaju između partnera_ica. Brak, u savremenom pogledu, ne predstavlja ništa drugo nego potvrdu saglasne volje i želje budućih partnera_ica da svojoj vezi daju dublji smisao i da stvore novu porodicu. Dakle, pravna definicija i regulisanje braka ni u kojem smislu ne bi trebala biti podložna tradicionalnom shvatanju braka i porodice.

Neke države, kao što su Španija, Belgija, Nizozemska, Norveška, itd., već dozvoljavaju i štite pravo LGBT osoba da stupe u brak sa svojim_om partnerom_icom na jednak način na koji je to dozvoljeno heteroseksulnim partnerima, a u nekim drugim, kao što su Ujedinjeno Kraljevstvo, Novi Zeland i Francuska, LGBT osobama umjesto braka uvedena je institucija *građanske zajednice* tj. pravno priznavanje istospolnih zajednica koje uglavnom (jer oblici ovih zajednica variraju zavisno od države u kojoj su priznate) pružaju LGBT osobama ista prava kao i bračnim parovima.

U Bosni i Hercegovini, brak je, a i vanbračna zajednica, porodičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta, još uvijek definisan kao zajednica života muškarca i žene, što onemogućava LGBT osobama pravno priznanje njihovih zajednica života i stupanje u brak.

Usvajanje djece

Pravno priznavanje sklapanja braka LGBT osoba možda i ne bi bilo toliko kontroverzno, da ne povlači za sobom mogućnost usvajanja djece od strane istospolnih partnera. Ovo usvajanje može podrazumijevati zajedničko usvajanje od strane istospolnog para, usvajanje biološkog djeteta jednog_e partnera_ice od strane drugog_e partnera_ice ili usvajanje od strane samohrane LGBT osobe.

Argumenti za nedozvoljavanje usvajanja od strane LGBT osoba, slični su onima koji se ističu prilikom priznavanja braka LGBT osobama, a variraju od razaranja tradicionalne porodice i porodičnih vrijednosti, do isticanja negativnih uticaja na djecu ukoliko rastu u porodici u kojoj ne postoje tradicionalne uloge oca i majke, tj. muška i ženska uloga, te do postavljanja pitanja da li LGBT osobe mogu biti adekvatni roditelji.

Uprkos velikom otporu i protivljenju koje u javnosti izaziva pitanje usvajanja djece od strane LGBT osoba, u nekim zemljama poput Ujedinjenog Kraljevstva, Argentine, Brazila, Islanda, Danske, Nizozemske, Norveške, već je pravno omogućeno potpuno usvajanje LGBT osobama, a nedavna istraživanja sprovedena u SAD-u ne pokazuju velike razlike između LGBT i heteroseksualnih roditelja; neke od razlika jesu da djeca gej i lezbejskih parova pokazuju više tolerancije nego djeca heteroseksualnih roditelja.

U Bosni i Hercegovini, sva tri zakona predviđaju potpuno usvajanje samo za bračne partnere zajednički, te za maćehu i očuha djeteta koje se usvaja, kao i vanbračne partnere koji žive najmanje pet godina u zajednici. Nepotpuno usvajanje moguće je za iste ove kategorije i osobe koje nisu u braku, ukoliko za to postoje opravdani razlozi, a o postojanju ovih razloga odlučuje organ starateljstva. S obzirom na odnos društva u BiH prema LGBT osobama, teško je zamisliti da organ starateljstva ili službeno lice u okviru socijalne službe preporuči LGBT osobu kao podobnog kandidata za usvojenje djeteta, ukoliko su mu njegova/njena seksualna orijentacija i/ili rodni identitet poznati, iako je bilo kakva diskriminacija na ovom osnovu zabranjena Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH.

Pravo na promjenu spola

Pravo na promjenu spola uključuje pravo svake osobe da se sama rodno identificira, te da ima mogućnost pristupanja medicinskim procedurama promjene spola ukoliko njen željeni spol nije u skladu sa njenim biološkim spolom, kao i da nakon izvršene promjene spola bude u potpunosti priznata kao pripadnik_ca spola kojem osjeća da pripada.

Dakle, u vezi s promjenom spola, govori se o pravu transrodnih osoba da se same identificiraju, pravu na pristup odgovarajućoj medicinskoj terapiji, njezi i procedurama, mogućnosti da zdravstveno osiguranje pokriva troškove prilagodbe spola, izmjeni ličnih dokumenata, zaštiti podataka, primjeni pravila koja se odnose na novi spol te osobe prilikom priznavanja prava na penziju, itd. Također, može s govoriti i o pravu osobe koja je promijenila spol na brak sa osobom suprotnog spola.

U Bosni i Hercegovini ne postoji mogućnost medicinske promjene spola, ova procedura nije definisana nijednim zakonom, niti se obavlja u okviru postojećih medicinskih ustanova, te samim tim nije regulisan ni pristup ovim procedurama, niti mogućnost pokrivanja medicinskih troškova od strane zdravstvenih osiguranja.

Iako u BiH ne postoji mogućnost medicinske promjene spola, zakonom je ipak regulisana mogućnost upisa promjene spola u matične knjige i izmjene ličnih dokumenata. Transeksualnim osobama koje su promijenile spol u BiH omogućena je promjena dokumenata u skladu sa novim spolom:

- Zakonom o matičnim knjigama Federacije BiH i Zakonom o matičnim knjigama Republike Srpske izričito je definisano da se promjena spola upisuje u matične knjige, dok u Zakonu o matičnim knjigama Brčko distrikta to još nije predviđeno, te bi se promjena spola, eventualno, mogla tretirati i upisivati u matične knjige kao naknadna ispravka grešaka;
- promjena jedinstvenog matičnog broja u skladu s novim spolom osobe, omogućena je Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH;
- promjena ličnog imena ili samo imena ili samo prezimena, dozvoljena je svakom_oj pojedincu_ki i mijenja se na zahtjev punoljetne osobe ili zakonskog zastupnika maloljetne osobe

što je regulisano zakonima o ličnom imenu Republike Srpske, FBiH i Brčko disktrikta;

- promjena podataka upisanih na ličnoj karti, Zakonom o ličnoj karti državljana BiH, omogućena je zbog promjene podataka i/ili izgleda osobe toliko da više ne odgovaraju podacima i fotografiji na ličnoj karti.

Procedura promjene spola u BiH

Procedura promjene spola u matičnim knjigama i ličnim dokumentima pokreće se tako što osoba koja želi promijeniti spol podnosi zahtjev za upis izmjene spola i ličnog imena nadležnom ministarstvu unutrašnjih poslova, odjeljenju za administraciju u općini u kojoj se nalazi gdje će joj biti objašnjeno koju dokumentaciju (medicinsku) treba priložiti uz svoj zahtjev.

Nakon toga, MUP utvrđuje sljedeće činjenice:

- promjenu spola na osnovu medicinske dokumentacije koja se odnosi na promjenu spola;
- novo lično ime koje je podnosilac_teljka naveo_la u svom zahtjevu.

Nakon što odluči o zahtjevu, MUP donosi rješenje u kojem navodi novi spol i ime osobe koja je podnijela zahtjev, koje se odmah dostavlja matičnom uredu u kojem je ta osoba upisana u matičnu knjigu rođenih, nakon čega matični ured izdaje novi rodni list.

Osoba koja je promijenila spol i dobila rješenje od MUP-a i kojoj je izdat novi rodni list koji sadrži novi spol i ime, mora u roku od 15 dana od izvršenog upisa u matičnu knjigu izmijeniti lična dokumenta.

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA LGBT OSOBA U BIH

Diskriminacija i/ili nasilje na temelju seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta se javlja svakodnevno na radnom mjestu, u školi, u porodici, kod doktora_ice, na ulici. Zbog toga, nerijetko, pripadnici_e LGBT zajednice žive u strahu i izolaciji. Strah od neprihvatanja okoline, strah od gubitka posla, te strah od fizičkog nasilja, koji su često opravdani, prate ih u svakodnevnom životu. Većina osoba koje dožive diskriminaciju i nasilje ne podnose prijave protiv počinitelja iz straha od otkrivanja njihovog identiteta, te zbog nepovjerenja u pravnu zaštitu koju njihovim ljudskim pravima pružaju državne institucije BiH.

Pod ljudskim pravima se porazumijeva veći broj pojedinačnih prava i sloboda koje su sadržane u međunarodnim konvencijama i drugim aktima. Bosna i Hercegovina svojim pravnim poretком štiti prava LGBT osoba, kako direktno tako i indirektno.

Šta čini pravni poredak BiH?

Pravni poredak predstavlja jedinstvo pravnih normi, ljudskog ponašanja po tim normama kao i pravnih vrijednosti u konkretnom društvu u datom historijskom trenutku.

Bitno je znati da su za zaštitu prava LGBT osoba, kao i ljudskih prava svih građana_ki Bosne i Hercegovine, u odnosu na domaći pravni poredak, prvenstveno najbitniji međunarodni dokumenti namijenjeni zaštititi ljudskih i građanskih prava:

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda (UN) iz 1948. godine;
2. Međunarodni pakt UN-a o građanskim, političkim pravima iz 1966. godine;
3. Međunarodni pakt UN-a o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine; i
4. Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama iz 1950. godine.

Ustav Bosne i Hercegovine je preuzeo 13 konvencija univerzalnog karaktera koje se posredno bave LGBT osobama. Ove konvencije predstavljaju materijalni dio Ustava BiH. Pored toga, u BiH su doneseni i posebni zakoni kojima je pobliže regulisana oblast ljudskih prava kao što su Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o jednakosti spolova i sl. Svi ovi dokumenti pružaju zaštitu ljudskih prava svih osoba, bez obzira da li svoj izvor imaju u međunarodnom ili domaćem pravu. Oni čine jedan katalog ljudskih prava koji se primijenjuje i koji je garantovan u pozitivno pravnom poretku Bosne i Hercegovine.

Ustav Bosne i Hercegovine je najviši pravni akt kojeg su dužni primijenjivati državni, entitetski i niži organi i njim se garantuje zaštita ljudskih prava i sloboda na najvišem nivou.

Na koji način ti pravni poredak BiH pruža zaštitu?

Da bi sistem zaštite ljudskih prava funkcionisao, on se mora koristiti, tj. njegovi instrumenti trebaju biti upotrijebljeni da bi se moglo vidjeti koliko su učinkoviti i odgovarajući. Zakonodavni okvir BiH pruža širok okvir zaštite ljudskih prava svih osoba, pa tako i LGBT osoba. To znači da odgovarajući zakoni i mehanizmi zaštite postoje i da su oni tu da tebe štite.

Ako doživiš slučaj diskriminacije i/ili nasilja, ili bilo koje kršenje svojih prava, bitno je da to prijaviš i da dobiješ zaštitu. Sistem zaštite ljudskih prava počinje djelovati u trenutku kada ti sam_a zatražiš zaštitu.

Da bi znao_la na koji način da zaštitiš svoja prava, moraš ih poznavati. Dakle, informiši se o svojim pravima.

Ustav i zakoni ti garantuju jednak tretman kao i svakom drugom pojedincu, ne daj da ti neko to uskrati!

Osnovni principi i prava zaštićena pravnim poretkom BiH

Pravo na opće uživanje ljudskih prava

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ljudska bića svih seksualnih orijentacija i rodni identiteta imaju pravo na puno uživanje svih ljudskih prava.

Bosna i Hercegovina je načelo univerzalnosti, povezanosti, međuovisnosti i nedjeljivosti svih ljudskih prava integrisala u svoj Ustav, a ono je sadržano i u ustavima entiteta, Statutu Brčko distrikta i drugom odgovarajućem zakonodavstvu. Shodno tome, dužna je i osigurati praktičnu realizaciju univerzalnog uživanja svih ljudskih prava. Ovo podrazumijeva i izmjenu zakonodavstva kako bi se osigurala njegova dosljednost s univerzalnim uživanjem svih ljudskih prava.

Pored izvršavanja svojih formalno-pravnih obaveza, država je dužna i da kreira programe obrazovanja i podizanja svijesti za promociju i poboljšanje punog uživanja svih ljudskih prava za sve osobe, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet između ostalog.

Pravo na jednakost i nediskriminaciju

Ti imaš pravo na uživanje svojih ljudskih prava bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. U skladu s tim, imaš i pravo na jednakost pred zakonom i jednaku zaštitu zakonom od takve diskriminacije. Zakon zabranjuje diskriminaciju i svim osobama garantuje jednaku i djelotvornu zaštitu protiv diskriminacije.

Diskriminacija na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta uključuje isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta koje ima za cilj ili posljedicu osporavanje ili ometanje jednakosti pred zakonom ili jednaku zaštitu zakonom, ili priznavanje, uživanje ili vršenje, na ravnopravnoj osnovi, svih ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Bosna i Hercegovina u tački 4. člana II Ustava, uvodi načelo nediskriminacije, kojim se tvrdi da je „uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano svim licima u Bosni i

Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status“.

Navođenjem termina *drugi status*, data je opća zabrana diskriminacije. Shodno tome, ova odredba daje mogućnost podvođenja seksualne orijentacije i rodnog identita, koji se ne spominju izričito, kao zabranjenih osnova diskriminacije. Moguće je, također, širim tumačenjem pojma spol zabranu diskriminacije na ovom osnovu proširiti i na rod i rodni identitet.

Pravo na priznavanje pred zakonom

Ti imaš pravo da bez obzira gdje se nalaziš budeš priznat_a kao osoba pred zakonom. Osobe različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta uživaju pravnu i poslovnu sposobnost u svim aspektima života. Svaka osoba samoodređuje svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet jer je to sastavni dio njihove ličnosti i jedan je od osnovnih aspekata dostojanstva i slobode.

Niko te ne smije, bez tvog pristanka, prisiljavati na medicinske postupke, uključujući i operativne zahvate promjene spola, sterilizaciju ili hormonalne terapije, kao uvjet za pravnu potvrdu svog rodnog identiteta, niti te smije podvrgnuti pritiscima da bi otkrio_la, prikrio_la, potisnuo_la ili ti uskratio_la pravo na slobodno izražavanje tvoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Bosna i Hercegovina je dužna osigurati da ti, i sve druge osobe, uživete sva prava u građanskim i krivičnim stvarima, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i da imate mogućnost da ostvarite ta prava, uključujući i jednaka prava u obrazovanju, zapošljavanju, pristupu administraciji, za sklapanje ugovora, posjedavanje, sticanje, upravljanje, uživanje i raspolaganje imovinom.

Država je dužna poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi osigurala da se u potpunosti poštuje i zakonski prizna pravo na samoodređenje rodnog identiteta. Jednako kao i da osigura da postoje postupci kojima sve lične legitimacije koje ukazuju na rod i/ili spol osobe - uključujući rodne listove, pasoše, izborne evidencije i druge dokumente - odražavaju tvoj samoodređeni identitet.

Ovi postupci treba da su učinkoviti, fer i nediskriminirajući, i moraju poštovati dostojanstvo i privatnost osobe o kojoj se radi.

Pravo na jednakost

Svi_e smo rođeni jednaki_e. Ova sintagma predstavlja osnovni princip ljudskih prava, na kojem se temelji i počiva dalji razvoj ljudskih prava, kako u međunarodnom, tako i u domaćem pravu. Bitno je znati da je ovo osnovni princip i kod donošenja svih zakona, bez obzira na njihovu tematiku. Svaki zakon je dužan da poštuje i garantuje slobodu i jednakost svim građanima_kama BiH.

Pravo na život

1. Šta podrazumijeva pravo na život?

Svako ima pravo na život. Pravo na život ti garantuje da niko, uključujući i državne organe, ne smije ugroziti i dovesti u opasnost tvoj život. To, također, znači da imaš pravo biti zaštićen_a ako je tvoj život u opasnosti.

U noći sa petka na subotu, oko 1 sat, kada su Denis i njegov prijatelj Alen išli prema klubu, u jednom su trenutku začuli povike „pederi, pederi“, te ugledali skupinu mladića starosti od 16 do 20 godina kako im se trčeći približavaju. Denis je uspio pobjeći, te je iz jednog kafića pozvao policiju, koja je došla nakon nekoliko minuta, no huligani su se već bili razbjegli. Policija je pronašla bačen krvav mesarski čekić.

Isto tako, tijela državne vlasti moraju uzeti u obzir tvoje pravo na život pri donošenju odluka koje bi ga mogle dovesti u opasnost ili uticati na njega.

Pravo na život je apsolutno.

2. Ograničenja ovoga prava

Međutim, postoje izuzeci i to kada se nečiji život ugrozi ili okonča kada javni organ (kao što je policija) koristi potrebnu silu:

- da zaustavi nezakonito nasilje;
- prilikom zakonitog hapšenja;

- pri zaustavljanju bijega iz zatvora; i
- pri zaustavljanju pobune ili ustanka.

Naravno, čak i u ovim okolnostima, ugrožavanje ili okončanje nečijeg života treba pokušati izbjeći u svakoj situaciji u kojoj je to moguće, a upotrijebljena sila mora biti apsolutno nužna i srazmjerna.

Država je dužna kontinuirano raditi na smanjenju napada na osobe na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te osigurati da svi takvi napadi, da li od strane vladinih službenika ili bilo kojeg_e pojedinca_ke ili grupe, budu istraženi, te da se pronađu dokazi i da odgovorne osobe budu procesuirane, osuđene i kažnjene u skladu sa zakonom.

Pravo na slobodu i sigurnost

1. Šta podrazumijeva pravo na slobodu i sigurnost?

Svako, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, ima pravo na ličnu sigurnost i da mu_njoj država osigura i pruži zaštitu od kršenja njegovih_njenih ljudskih prava, počinjene bilo od strane vladinih službenika ili bilo kojeg pojedinca_ke ili grupe.

Dok je mladi zaljubljeni par uživao u ljetnoj noći, policajac im je prišao i priveo ih je u policijsku stanicu. Na pitanje šta su uradili, policajac je odgovorio da nisu normalni i da ih je vidio kako se ljube.

Ti imaš pravo na ličnu slobodu. Niko nema pravo da ti tu slobodu ograničava tj. da te pritvara bez opravdanog razloga, na bilo koji vremenski period.

Važno je znati da, ukoliko si uhapšen_a, imaš pravo:

- da ti se na jeziku koji razumiješ izloži zašto si uhapšen_a;
- da budeš izveden_a pred sud što prije, u zakonski predviđenom roku;
- da ti se odredi kaucija (privremeno puštanje uz novčanu naknadu dok se sudski proces ne okonča);
- da se tvoje suđenje održi u razumnom roku;
- da osporiš nezakonit pritvor pred sudom;
- da tražiš naknadu ako si nezakonito pritvoren_a.

2. Ograničenja

U određenim okolnostima, javne vlasti mogu te pritvoriti djelujući u okviru zakona. To se odnosi, na primjer, ako si:

- Proglašen_a krivim za krivično djelo nakon presude i dosuđena ti je kazna zatvora;
- nisi učinio_la nešto što je sud naredio;
- postoji dobar razlog da se vjeruje da si počinio_la krivično djelo;
- psihički si bolesna osoba;
- sposoban_a si za širenje zarazne bolesti;
- pokušavaš ući u zemlju ilegalno.

Država i njeni sigurnosni organi dužni su poduzeti sve potrebne policijske i druge mjere za sprečavanje i zaštitu od svih oblika nasilja i zlostavljanja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, jednako kao i poduzeti sve potrebne zakonske mjere kako bi se nametnula odgovarajuća kazna za nasilje, prijetnje nasiljem, poticanje na nasilje na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta bilo kojeg pojedinca_ke ili skupine osoba, u svim sferama života, uključujući i porodicu. Ukoliko se takav oblik nasilja desi, dužna je osigurati da se takvo nasilje istraži, te da se pronađu dokazi, da se oni koji su odgovorni procesuiraju, osude i kazne u skladu sa zakonom.

Država je dužna i kontinuirano poduzimati kampanje za podizanje svijesti, usmjerene na širu javnost, kao i na stvarne i potencijalne počinitelje_ke nasilja, u cilju borbe protiv predrasuda koje su uzrok nasilja na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Pravo na poštovanje privatnosti i porodičnog života

Nakon provođenja istrage vojne policije, došlo je do otpuštanja vojnika iz vojske zbog toga što prilikom regrutacije nisu iznijeli podatke o svojoj homoseksualnosti kako se navodi u obrazloženju. U takvim okolnostima, istraga koju je vojna policija povela povodom homoseksualnosti, a koja je obuhvatala detaljne razgovore sa svakim od vojnika i sa trećim osobama o njihovoj seksualnoj orijentaciji i praksi, predstavlja direktno miješanje u pravo na poštovanje privatnog života. Administrativno otpuštanje iz vojske, isključivo po osnovu njihove seksualne orijentacije, također bi predstavljalo miješanje u to pravo.

Ti imaš pravo na poštovanje svog privatnog života, porodičnog života, doma i prepiske. Bez obzira na tvoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, imaš pravo na uživanje privatnosti, bez proizvoljnog ili nezakonitog miješanja, uključujući miješanje porodice, kao i na zaštitu od nezakonitih napada na tvoju čast i ugled. Pravo na privatnost uključuje i izbor da li ćeš objaviti ili ne objaviti informacije koje se odnose na tvoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, kao i odluke i izbore u vezi vlastitog tijela i seksualne i druge odnose sa drugim osobama.

Sloboda osobe da izrazi svoju seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet, ne strahujući od krivičnog progona ili otpuštanja s posla, kao i obaveza države da se uzdrži od miješanja u privatnost građana kroz inkriminaciju homoseksualnog ponašanja predstavlja ostvarivanje prava na privatnost.

Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav da izražavanje vlastite seksualnosti i/ili rodnog identiteta spada u *najintimnije aspekte privatnog života*. Prema tome, bilo koje radnje koje se preduzimaju protiv pojedinaca_ke zbog njegove_ne seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, predstavljaju miješanje u njegov_njen privatni život. To mogu biti aktivnosti ispitivanja potencijalnih homoseksualnih osoba o njihovim seksualnim sklonostima ili nepostojanje zakona koji zabranjuje diskriminaciju osoba na osnovu njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Ovo pravo uključuje:

1. Tvoj privatni život

Dijete N.B. je bilo maltretirano zbog svog rodnog identiteta u školi od strane učenika_ca i profesora_ica. Dijete N.B. se trebalo upisati nakon toga u novu školu, međutim, nije bilo moguće promijeniti podatke o spolu u ličnim dokumentima djeteta po postojećoj zakonskoj regulativi (ime je promijenjeno u neutralno s drugim obrazloženjem). Podaci o promjeni spola N.B. će, zbog toga, biti dostupni ponovo osoblju nove škole. Budući da se lični dokumenti predaju i prilikom upisa na izvannastavne aktivnosti, te na brojnim drugim mjestima, postoji još cijeli niz osoba bez pravnog interesa kojima će biti dostupni privatni podaci o N.B.

Ti imaš pravo organizovati svoj život privatno, bez uplitanja vlasti, na način na koji želiš, što obuhvata i pravo na tvoj seksualni identitet, stil života i način odijevanja i izgled, kao i pravo na kontrolu ko vidi i dodiruje tvoje tijelo, pravo da razviješ svoju ličnost, prijateljstva i druge odnose i da učestvuješ u bitnim ekonomskim, socijalnim, kulturnim i rekreacijskim aktivnostima unutar zajednice.

Pravo na privatni život znači da se mediji, državne institucije i druge osobe moraju spriječiti od uplitanja u tvoj život i da se lični podaci o tebi (uključujući i službene evidencije, fotografije, pisma i medicinsku dokumentaciju) trebaju čuvati na sigurnom i da se ne mogu otkrivati bez tvog dopuštenja, osim u određenim, iznimnim okolnostima.

2. Porodični život

Partnerka transeksualaca rodila je dijete nakon umjetne oplodnje. Njen partner bio je spriječen da doda svoje ime u rodni list djeteta u kategoriji otac.

Imaš pravo uživati u porodičnim odnosima bez uplitanja države. To uključuje i pravo da živiš sa svojom porodicom i, u situacijama kada ne živiš sa svojom porodicom, pravo na redovan kontakt.

Porodični život uključuje i odnos između nevjenčanog para, usvojenog djeteta i usvojitelja_ice, i hranitelja_ice i djeteta.

3. *Dom*

Pravo na poštovanje tvog doma nije pravo na stambeno zbrinjavanje. Umjesto toga, to je pravo da uživaš u vlastitom domu bez uznemiravanja.

4. *Prepisku*

Tvoja korespondencija je tajna i niko nema prava da to narušava. Koncept dopisivanja obuhvata komunikaciju pismom, telefonom, telefaksom ili e-mailom.

5. *Ograničenja prava*

U nekim situacijama, javne vlasti mogu ograničiti tvoje pravo, ali to je moguće samo ukoliko takva akcija ima odgovarajuću osnovu u zakonu, odnosno, ukoliko se utvrdi da je potrebna kako bi se:

- zaštitila nacionalna sigurnost;
- zaštitila javna sigurnost;
- zaštitila ekonomija;
- zaštitilo zdravlje ili moral;
- spriječio nered;
- zaštitila prava i sloboda drugih ljudi.

Svako miješanje u ovo pravo mora biti u skladu sa zakonom, mora imati legitiman cilj i mora se procijeniti da li je ono neophodno u demokratskom društvu.

Bosna i Hercegovina mora poduzeti sve potrebne zakonodavne mjere kako bi se osiguralo pravo svake osobe da, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, uživa u privatnoj sferi svog života, donoseći intimne odluke i ulazeći u ljudske odnose, uključujući i konsenzualne seksualne aktivnosti među osobama koje su u dobi pristanka, bez ikakvog miješanja.

Pravo na slobodu od proizvoljnog lišenja slobode

Niko ne smije biti podvrgnut samovoljnom hapšenju ili pritvoru. Hapšenje ili pritvaranje na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta je nezakonito. Sve osobe u pritvoru, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, imaju pravo, na ravnopravnoj osnovi, biti obaviješteni o razlozima hapšenja i prirodi optužbi protiv

njih, da bez odgode budu izvedene pred sud kako bi se utvrdila zakonitost pritvora, odnosno, da li se tereti ili ne za krivično djelo.

Bosna i Hercegovina mora preduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi se osiguralo da seksualna orijentacija ili rodni identitet ne budu ni pod kojim okolnostima osnova za hapšenje ili pritvaranje. Poduzimanje programa obuke i podizanja svijesti kao vida edukacije policije, odnosno, policijskih službenika_ ca kao i drugo osoblje predstavlja dugoročnu obavezu države.

Pravo na pošteno suđenje

Svako ima pravo na pravično i javno saslušanje od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog, zakonom uspostavljenog suda. U utvrđivanju prava i obaveza osoba kojima se sudi, sud će se rukovoditi zakonom, bez predrasuda i diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Svaki nejednak tretman prouzrokovan nečijom seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom u bilo kojoj fazi sudskog procesa, u građanskim i krivičnim postupcima i svim drugim sudskim i upravnim postupcima koje određuju prava i obveze, značio bi kršenje bh. zakonodavstva i pravnog poretka.

Država, odnosno, njeni organi, dužna je preduzeti sve nužne i razumne mjere da se zaštite osobe u krivičnim ili građanskim postupcima koji su motivisani predrasudom zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Potrebno je da se kontinuirano vrše programi obuke i podizanja svijesti sudaca_tkinja, sudskog osoblja, tužitelja_ica, advokata_ica o međunarodnim i domaćim standardima ljudskih prava i načela jednakosti i nediskriminacije u odnosu na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Pravo na slobodu od mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Jelena je imala zdravstvenih problema i smještena je u bolnicu. Tokom posjeta, njena djevojka Dalila je primijetila neobjašnjive modrice na njenom tijelu. S obzirom da su prema mišljenju doktora modrice nastajale kroz duži vremenski period i da su, vjerovatno, rezultat nasilja, Dalila je posumnjala da Jelena, nakon svog outovanja, trpi porodično nasilje. Nakon razgovora sa socijalnom službom i Jeleninim roditeljima, njene indicije su odbačene. Dalili su, također, rekli da joj više nije dopušteno posjećivati Jelenu.

Transrodna žena smještena je u muški zatvor, te je tamo silovana više puta, i to uz blagoslov i sudjelovanje stražara!

Postoji nekoliko potencijalnih scenarija u kojima trans osoba može biti podvrgnuta nečovječnom ili ponižavajućem postupanju unutar institucija. Kada je u pitanju bolnički smještaj, na primjer, osoblje medicinske ustanove bi trebalo biti svjesno potrebe da se osigura potpuno poštovanje izraženog rodnog identiteta trans osoba, bez obzira na njihove spolne karakteristike.

1. Šta podrazumijeva zabrana mučenja i zlostavljanja?

Podrazumijeva zabranu:

- mučenja (mentalno, fizičko ili oboje);
- nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, i
- protjerivanja ili izručenja, ako postoji stvarni rizik da će se i zručeni_a suočiti sa mučenjem ili nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem ili kažnjavanjem.

Tijela državne vlasti ne smiju se prema tebi ponašati na bilo kakav ponižavajući ili nečovječan način, niti te kažnjavati bez opravdanog razloga, mučiti ili se okrutno ponašati prema tebi, bez obzira na razlog, a posebno ne zbog tvoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. I ne samo to, zaštititi te od ovakvog tretmana kada dolazi od nekoga drugog.

1. Šta je mučenje?

Mučenje se javlja kada neko ko djeluje u službenom svojstvu

(npr. policajac ili vojnik) namjerno izaziva ozbiljnu bol ili patnju (tjelesnu ili mentalnu) drugoj osobi. I to iz razloga da kazni nekoga, ili da zastraši ili dobije informaciju od nje/njega.

2. Šta je nečovječno postupanje?

Nečovječno postupanje ili kažnjavanje uključuje:

- ozbiljnu fizičku povredu;
- psihološko ispitivanje;
- neljudske uvjete pritvora ili zatvora;
- nepružanje adekvatnog medicinskog tretmana;
- prijetnja da će nekoga mučiti, ako je prijetnja stvarna i neposredna.

Ovaj koncept temelji se na načelu dostojanstva svakog čovjeka.

3. Ograničenja

Vaše pravo da ne budete mučeni i da se s vama ne postupa na nečovječan ili ponižavajući način je apsolutno. To znači da nikada ne smije biti ograničena na bilo koji način.

Država je dužna preduzeti sve potrebne zakonodavne, administrativne i druge mjere za sprečavanje i zaštitu od mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, počinjenih iz razloga koji se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet žrtve, kao i poticanje takvih djela, jednako kao i poduzeti sve razumne korake kako bi se identificirale žrtve mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, počinjenih iz razloga koji se odnose na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet, te ponuditi odgovarajuće pravne lijekove, uključujući i naknadu štete, a gdje je to potrebno, medicinsku i psihološku pomoć.

Neophodno je kontinuirano raditi na razvoju programa obuke i podizanja svijesti policije, zatvorsko osoblje i svih drugih dužnosnika u javnom i privatnom sektoru koji su u poziciji da počine ili da spriječe takva djela.

Pravo na rad

Svako ima pravo na pristojan i produktivan rad, na pravične i povoljne uvjete rada i na zaštitu od nezaposlenosti, bez diskriminacije

na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH, bosanskohercegovačko zakonodavstvo zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, spola, odnosno roda i rodnog identiteta. Ova zabrana se odnosi na zapošljavanje u javnom i privatnom sektoru, uključujući i stručno osposobljavanje, zapošljavanje, promociju, otkaz, uslove zapošljavanja i naknadu za rad, garantuje se ravnopravno zapošljavanje i mogućnost napredovanja u svim područjima javnih službi, uključujući i sve nivoe državne službe i zapošljavanje na javnim funkcijama, uključujući i u policiji i vojsci.

Zakon o radu institucijama Bosne i Hercegovine zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije prilikom zapošljavanja i zaposlenih u ovim institucijama.

Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine i Zakon o radu Republike Srpske ne navode seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao zabranjeni osnov diskriminacije. Zakon o radu Brčko distrikta navodi seksualno opredjeljenje kao zabranjeni osnov diskriminacije, ali ne i rodni identitet. Donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije (koji predviđa diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta) nastala je dužnost da se svi zakoni i drugi propisi usklade s njim.

Pravo na obrazovanje

Često su u školama djeca žrtve nasilja i zlostavljanja svojih vršnjaka_inja zbog njihove seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Mnoga od te zlostavljane djece se povuku u izolaciju, počnu bježati iz škole, a izložena su, u većoj mjeri, i riziku samoubistva. Ponekad djecu i mlade izbacuju iz škole ako se pomisli da su gej ili ih šalju na prisilno i štetno psihijatrijsko liječenje.

Ti imaš pravo na obrazovanje, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta i to ti je pravo zagarantovano Ustavom i zakonima.

1. Ograničenja

Pravo na obrazovanje odnosi se na obrazovni sistem koji već postoji. Ti unutar njega moraš biti tretiran_a s poštovanjem, jednako

kao ostali_e i imati istu priliku kao i tvoji vršnjaci_kinje za napredak.

Bosna i Hercegovina osigurava jednak pristup obrazovanju i jednak tretman studenata_ica, osoblja i nastavnika_ica unutar obrazovnog sistema, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kako je navedeno u Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju BiH.

Obrazovni sistem dužan je i da pruži obrazovanje usmjereno na razvoj ličnosti svakog studenta_ice, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti u njihovu punom potencijalu, i koje odgovara na potrebe svih studenata_ica. Tvoje pravo na obrazovanje podrazumijeva i pravo na obrazovanje usmjereno na razvoj poštivanja ljudskih prava.

Obrazovni sistem je dužan da razvije mehanizme koji će pružiti bezuvjetnu zaštitu za studente_ice, osoblje i nastavnike_ice različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta protiv svih oblika socijalne isključenosti i nasilja unutar školskog okruženja, uključujući i nasilničko ponašanje i uznemiravanje, kao i osigurati da studenti_ice podvrgnuti takvoj isključivosti i nasilju nisu marginalizirani_e ili odvojeni_e.

Zaštita od medicinske zloupotrebe

Niko ne smije biti prisiljen_a na bilo koji oblik medicinske ili psihološke terapije, procedure, testiranja i nikome ne smiju biti uskraćene medicinske usluge, na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

U Bosni i Hercegovini ne postoji bilo kakav medicinski ili psihološki tretman ili savjetovanje, odobreno od strane Ministarstava zdravstva i drugih nadležnih medicinskih ustanova, koje eksplicitno ili implicitno, liječi od seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

Što znači da ti imaš pravo na izražavanje svog identiteta ili osobnosti kroz govor, ponašanje, odjevanje, tjelesnim

karakteristikama, izborom imena ili bilo kojim drugim sredstvima, kao i slobodu da tražiš, primaš i daješ informacije o sebi, uključujući i one o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja uključuje i pravo da izraziš svoje stavove javno ili putem:

- objavljenih radova, knjiga i letaka;
- televizije ili radija;
- umjetnosti;
- komunikacije na internetu.

1. Ograničenja

Iako imaš slobodu da izraziš svoje stavove i uvjerenja, imaš i dužnost da se ponašaš odgovorno i da poštuješ tuđa prava.

Tijela javne vlasti mogu ograničiti pravo na slobodu izražavanja, ako oni mogu pokazati da njihova akcija ima odgovarajuću osnovu u zakonu, da je potrebna i srazmjerna kako bi se:

- zaštitila nacionalna sigurnost, teritorijalni integritet ili javna sigurnost;
- spriječili neredi;
- zaštitilo zdravlje ili moral;
- zaštitila prava i ugled drugih ljudi;
- spriječilo objavljivanje informacija primljenih u povjerenju;
- održao autoritet i nepristranost sudstva.

Dopušteno je ograničavati slobodu izražavanja ako, na primjer, neko izrazi stavove koji potiču rasnu, vjersku ili bilo koju mržnju.

Međutim, relevantni javni organi moraju pokazati da je ograničenje srazmjerno, drugim riječima, ograničenje ne smije biti većenog što je potrebno i u skladu s datim okolnostima.

Bosna i Hercegovina je dužna osigurati potpuno uživanje slobode mišljenja i izražavanja, uz poštivanje prava i sloboda drugih, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Država je dužna pružiti i puno uživanje prava na izražavanje identiteta ili ličnosti, kao i osigurati da se pojmovi javnog reda, javnog morala, javnog zdravlja i javne sigurnosti ne zloupotrebjavaju da bi se uskratilo pravo ostvarenja slobode mišljenja i izražavanja misli pojedinaca_ki ili grupe na osnovu

seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

2. Govor mržnje

Govorom mržnje smatra se jezik/govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije.

Obaveza države da garantuje slobodu izražavanja ne oslobađa je od njene obaveze da sankcioniše govor mržnje.

Regulacija govora mržnje u Bosni i Hercegovini odnosi se najviše na upotrebu i emitovanje govora mržnje od strane medija, te je ovakav govor prvenstveno regulisan novinarskim kodeksima Regulatorne agencije za komunikacije i Vijeća za štampu BiH.

Sloboda okupljanja i udruživanja

Zabranjena je Parada ponosa u Beogradu, MUP je donio odluku da su se stekli uvjeti da se donese rješenje o zabrani svih javnih skupova zbog procjene sigurnosnih službi i policije i na osnovu preporuka Biroa za koordinaciju rada službi sigurnosti da postoje najave ozbiljnog ugrožavanja javnog reda i mira i sigurnosti građana_ki.

Državne institucije BiH i policija nisu uspjeli obezbijediti održavanje QSF-a 2008. godine, niti pružiti adekvatnu zaštitu učesnicima_cama i posjetiocima/posjetiteljicama ove manifestacije.

1. Šta znači pravo na javno okupljanje?

Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, bez obzira na seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet.

Svako može formirati, bez diskriminacije, udruženja na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i udruženja koja zagovaraju prava osoba različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao i biti dio sindikata, političke stranke ili drugog udruženja.

2. Ograničenja

Državna vlast može da ograniči pravo na slobodu okupljanja i udruživanja, ali samo ako tijelo državne vlasti može pokazati da takva akcija ima odgovarajuću osnovu u zakonu, da je potrebna i odgovarajuća kako bi se:

- zaštitila nacionalna sigurnost ili javna sigurnost;
- spriječio nered;
- zaštitilo zdravlje ili moral;
- zaštitila prava i sloboda drugih ljudi.

Međutim, relevantni javni organ mora pokazati da je ograničenje srazmjerno, drugim riječima, ograničenje ne smije biti veće nego što je potrebno i prikladno datim okolnostima.

Ovo pravo podrazumijeva i obavezu države da poduzeme sve potrebne zakonodavne, upravne i druge mjere kako bi se osiguralo pravo na mirno organiziranje i okupljanje u vezi zagovaranja pitanja seksualne orijentacije i rodnog identiteta, bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

A obuhvata i obavezu da se pojmovi javnog reda, javnog morala, javnog zdravlja i javne sigurnosti ne zloupotrebljavaju da bi se uskratilo pravo ostvarenje slobode mišljenja i izražavanja misli pojedinaca_ ki ili grupe na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Državni organi ni pod kojim okolnostima ne smiju otežati ostvarivanje prava na mirno okupljanje i udruživanje na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te su dužni osigurati da policija i drugi sigurnosni organi štite protiv nasilja ili uznemiravanja osobe koje ostvaruju pravo na javno okupljanje.

Pravo na djelotvorni pravni lijek

Svaka žrtva kršenja ljudskih prava, uključujući i povrede na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ima pravo na djelotvoran, prikladan i odgovarajući pravni lijek.

Bitno je znati prepoznati kada ti je pravo povrijeđeno ili uskraćeno i reagovati. Bez tvoje reakcije gore navedena prava ostaju slova na papiru.

**Zakoni su tu da tebe štite, zato nauči kako
funkcionišu i traži svoja prava!**

Odgovornost za kršenje ljudskih prava

Svako ko je povrijedio nečije ljudsko pravo, bilo da je direktno ili indirektno odgovoran_a za povredu, te da li se radi o vladinom dužnosniku_ci ili ne, mora odgovarati za svoje postupke na način koji je razmjeran ozbiljnosti povrede.

KRIVIČNOPРАВNA ZAŠTITA LGBT OSOBA OD NASILJA

Krivičnoppravna zaštita LGBT osoba u BiH regulisana je Krivičnim zakonom BiH, krivičnim zakonima entiteta i Krivičnim zakonom Brčko distrikta i zakonima o krivičnom postupku oba entiteta i Brčko distrikta.

U Bosni i Hercegovini, krivičnoppravna zaštita LGBT osoba uglavnom se ostvaruje indirektno jer se mogućnost krivičnog sankcionisanja nekog djela veže za njegovu posljedicu (otuđenje ili uništenje imovine, tjelesna povreda, smrt), bez obzira da li je krivično djelo direktno izazvano ili vezano za seksualnu orijentaciju ili rodni identitet žrtve.

Krivična djela koja najčešće pogađaju LGBT osobe

Laka tjelesna povreda je krivično djelo koje je osoba počinila ako te je tjelesno povrijedila ili ako ti je narušila zdravlje (modrice, ogrebotine, hematomi, istegnuća, prelom kosti i sl.). Za ovo krivično djelo predviđena je da se počinitelj_ka kazni novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine (KZ FBiH i KZ BD), odnosno, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine (KZ RS).

Teška tjelesna povreda je krivično djelo koje je osoba počinila ukoliko te je teško tjelesno povrijedila ili ti ozbiljno narušila zdravlje. Za ovo krivično djelo predviđeno je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ FBiH, KZ RS i KZ BD)¹.

Ucjena je krivično djelo koje je osoba počinila ako ti je, s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist, zaprijetila da će otkriti tvoju spolnu orijentaciju ili rodni identitet i time te prisilila da nešto učiniš ili ne učiniš na štetu svoje ili tuđe imovine. Kazna za ovo krivično djelo je kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina (KZ FBiH, KZ RS i KZ BD).

Silovanje je krivično djelo koje je osoba počinila ako te je upotrebom sile ili prijetnje da će napasti na tvoj život ili tijelo, ili na život ili tijelo tebi bliske osobe, prisilila na spolni odnos ili s

1 KZ FBiH, KZ RS i KZ BD su skraćenice za Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta

njim izjednačenu spolnu radnju. Počinitelj_ka se kažnjava kaznom zatvora od jedne do deset godina (KZ FBiH, KZ RS i KZ BD). Ako je silovanje počinjeno na posebno okrutan ili posebno ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi počinjeno više spolnih odnosa, ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više počinitelja_ki, kaznit će se kaznom zatvora od od tri do petnaest godina. Ako je navedenim krivičnim djelom prouzrokovana smrt silovane osobe ili teške tjelesne ozlijede ili joj je zdravlje teško narušeno ili je silovana ženska osoba ostala trudna, počinitelj_ka će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine. Ako je zbog toga što je počinjeno silovanje na posebno okrutan ili posebno ponižavajući način, ili ako je zbog toga što je istom prilikom prema istoj žrtvi počinjeno više spolnih odnosa, ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više počinitelja_ki, prouzročena smrt silovane osobe, ili je teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno, počinitelj_ka će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.

Prisila na spolni odnos je krivično djelo koje je osoba počinila ako te je prisilila na spolni odnos, ili s njim izjednačenu spolnu radnju, ozbiljnom prijetnjom nekim teškim zlom. Počinitelj_ka će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ BD i KZ FBiH).

Spolni odnos zloupotrebom položaja je krivično djelo koje je osoba počinila ako te je zloupotrebom svog položaja navela na spolni odnos, ili s njim izjednačenu spolnu radnju, dok se ti zbog teškog imovinskog, porodičnog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalaziš prema njoj u odnosu zavisnosti. Počinitelj_ka će se kazniti kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine (KZ FBiH). Nastavnik_ca, odgojitelj_ica, roditelj, posvojitelj_ica, skrbnik_ca, očuh, maćeha ili druga osoba koja iskoraštava svoj položaj ili odnos prema maloljetnoj osobi koja joj je povjerena radi učenja, odgoja, čuvanja ili njege izvrši nad njom spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ FBiH, KZRS i KZ BD).

Bludne radnje predstavljaju krivično djelo koje nije spolni odnos, ni s njime izjednačena spolna radnja, već neki oblik zadovoljenja pohote počinitelja_ke kojim se ne ostvaruje biće krivičnih djela kao što su silovanje, spolni odnos sa nemoćnom osobom, prisila na spolni odnos, spolni odnos zloupotrebom položaja i spolni odnos sa djetetom. Predviđena kazna za to inkriminirano djelo jeste kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine (KZ FBiH i KZBD).

Povreda prava na rad i drugih prava iz rada je krivično djelo koje

je poslodavac_ka počinio_la ako ti je, zbog tvoje spolne orijentacije ili rodnog identiteta, uskratio_la ili ograničio_la pravo na rad, slobodu rada, dostupnost radnog mjesta i dužnosti pod jednakim uslovima, pravo na zaradu, prava iz socijalnog ili penzionog osiguranja, ili druga prava iz rada koja su su utvrđena zakonom ili kolektivnim ugovorom. Kazna za ovo krivično djelo je novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine (KZ RS, KZ BD i KZ FBiH).

Nedozvoljena upotreba ličnih podataka je krivično djelo koje je osoba počinila ako je protivno uvjetima određenim u zakonu, prikupljala, obrađivala ili koristila tvoje lične podatke, ili je iste podatke koristila suprotno zakonom dopuštenoj svrhi njihovog korištenja, za koji će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest mjeseci (KZ FBiH i KZ BD), novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine (KZ RS).

Povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina je krivično djelo koje je počinjeno ukoliko ti neko na osnovu razlike u rasi, boji kože, narodnosnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, spolu, spolnoj sklonosti, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu, uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena međunarodnim ugovorom, Ustavom FBiH, BiH i RS, zakonom, drugim propisom ili općim aktom u Federaciji BiH i RS-u, ili ko na osnovu takve razlike ili pripadnosti ili kojeg drugog položaja daje pojedincima_kama neopravdane povlastice ili pogodnosti, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ FBiH i KZ BD), odnosno kaznit će se zatvorom do tri godine (KZ RS). Službena ili odgovorna osoba koja učini ovo krivično kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina (KZ FBiH i KZ BD), odnosno, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina (KZ RS).

Zlostavljanje u obavljanju službe je krivično djelo koje počini službena osoba ukoliko te u obavljanju službe zlostavlja, nanosi ti teže tjelesne ili duševne patnje, zastrašuje te ili vrijeđa. Sankcija za ovo krivično djelo je kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina (KZ FBiH i KZ BD).

Ubistvo je krivično djelo za koje će se počinitelj_ka kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina ukoliko drugu osobu usmrti. (KZ FBiH i KZ BD). Ko drugog usmrti na okrutan ili podmukao način, pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju ili iz rasnih, narodnosnih ili vjerskih pobuda, koristoljublja, ili radi učinjenja ili prikrivanja drugog krivičnog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih niskih pobuda, kaznit će se kaznom zatvora od deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora (KZ FBiH, KZ BD i KZ RS).

Protupravno lišenje slobode je krivično djelo koje je osoba počinila ako te protupravno zatvori, drži zatvorenu ili te na drugi način liši slobode kretanja, za koje će se kaznit novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine (KZ FBiH i KZ BD), odnosno novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine (KZ RS).

Sprečavanje ili ometanje javnog okupljanja je krivično djelo koje je osoba počinila ako ti je uskratila ili omela tvoje pravo na javno okupljanje, za koje će se kaznit novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine (KZ FBiH i KZ BD), odnosno, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine (KZ RS). Ukoliko je službena osoba počinila krivično djelo zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ FBiH i KZ BD).

Nasilje u porodici je krivično djelo koje može da počini član tvoje porodice, ukoliko prema tebi primjeni nasilje, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrozi tvoje spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje. Za ovo krivično djelo počinitelj_ka će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine (KZ RS), odnosno, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine (KZ FBiH i KZ BD).

Nijedno od ovih krivičnih djela ne odnosi se isključivo na LGBT osobe, već im nudi indirektnu zaštitu na isti način na koji se štite svi građani_ke BiH.

U kontekstu krivičnopravne zaštite LGBT prava, najčešće se govori o uvođenju posebnog krivičnog djela **zločina iz mržnje** u krivično zakonodavstvo. Pod zločinom iz mržnje podrazumijevaju se krivična djela motivisana netrpeljivošću prema određenoj osobi ili grupama u društvu zbog nekih njihovih stvarnih ili pretpostavljenih svojstava (seksualne orijentacije, rodnog identiteta, boje kože, vjere ili nekog drugog svojstva).

Pripadnici seksualnih i rodnih manjina izuzetno su osjetljivi na krivična djela motivisana njihovom seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom, zbog specifičnosti procesa outovanja svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

U Bosni i Hercegovini, krivična djela počinjena iz mržnje obično su usmjerena prema različitim nacionalnim, etničkim i religijskim manjinama i pripadnicima_cama seksualnih i/ili rodnih manjina. Krivična djela usmjerena prema seksualnim i rodnim manjinama obično su motivisana homofobijom ili transfobijom.

U 2010. godini usvojene su izmjene i dopune Krivičnih zakona Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, koje se odnose na krivična djela počinjena iz mržnje i pružaju jaču zakonsku osnovu institucijama za provedbu zakona i pravosudnim organima prilikom istraživanja i procesuiranja krivičnih djela motivisanih mržnjom. Zločin iz mržnje ni u jednom od ova dva Krivična zakona nije definisan kao zasebno krivično djelo, već je samo definisan pojam mržnje i propisano da će, u slučajevima kada je krivično djelo učinjeno iz mržnje, sud to uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost i odrediti počinitelju_ki veću kaznu, osim ako zakon već ne propisuje teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela.

Član 147(2) Krivičnog zakona Republike Srpske i član 2(37) Krivičnog zakona Brčko distrikta definišu mržnju na isti način, i to kao:

„pobudu za činjenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, pola, polne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina ili zbog dovođenja u vezu sa osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina“.

Ovom definicijom, seksualna orijentacija predstavljena je pojmom spolne orijentacije, dok rodni identitet nije izričito naveden kao motiv za izvršenje krivičnog djela, ali se u svakom konkretnom slučaju može podvesti pod pojam *druge osobine* ili se može širim tumačenjem riječi spol i rod i rodno izražavanje smatrati motivom za izvršenje krivičnog djela.

Motivisanost mržnjom, kao otežavajuća okolnost i osnov za izricanje veće kazne, uvedena je i kao element bića pojedinih krivičnih djela, te su na osnovu toga predviđene posebne kazne za počinitelje_ke krivičnih djela kao što su, i u Krivičnom zakonu RS-a i u Krivičnom zakonu Brčko distrika, teško ubistvo, silovanje, teške tjelesne povrede, teška krađa, razbojništvo, razbojnička krađa, oštećenje tuđe stvari, izazivanje opasnosti i ugrožavanje bezbjednosti ljudi i imovine.

Slične izmjene i dopune koje su izvršene u Republici Srpskoj i Brčko distriktu, predložene su i u pogledu Krivičnog zakona Federacije BiH i njihovo usvajanje se još očekuje.

DISKRIMINACIJA LGBT OSOBA

Diskriminacija, prema Zakonu o zabrani diskriminacije u BiH, je svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti, utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje, na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života.

Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe, kao i na sva fizička ili pravna lica, kako u javnom, tako i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito u oblastima: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravlja, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Iako su u Zakonu, kao zabranjeni osnovi diskriminacije navedeni spolno izražavanje i spolna orijentacija, ovi termini podrazumijavaju i tumače se kao seksualna orijentacija i rodni identitet.

Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta može biti:

Direktna/neposredna diskriminacija je svako unaprijed određeno različito postupanje, djelovanje ili propuštenje djelovanja koje dovodi neku osobu ili osobe u nepovoljniji položaj od drugih osoba u sličnim situacijama.

EksPLICITNA zabrana ulaska homoseksualnim osobama u neki objekat ili zabrana darivanja krvi homoseksualnim osobama

Indirektna/posredna diskriminacija postoji kada naizgled neutralna odredba ili praksa dovodi neku osobu ili grupu osoba u nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe.

Poslodavac ima pravilo prema kojem zaposlenici bez djece moraju raditi više noćnih ili vikend smjena, što bi dovelo do toga da pripadnici_e LGBT zajednice, za koje je manja vjerovatnoća da imaju djecu, rade duže i pod nepovoljnijim uslovima.

Oblici diskriminacije

Spolno uznemiravanje je svaki oblik neželjenog fizičkog, verbalnog ili neverbalnog ponašanja, koje je seksualne prirode, čiji je rezultat povreda dostojanstva neke osobe, a koje stvara zastrašujuće ili ponižavajuće okruženje.

Ideš sa svojom djevojkom ulicom i grupa prolaznika ti dobacuje „Dođi da ti pokažem šta je to pravi muškarac“; kada ti neko šalje pornografski sadržaj u e-mailovima.

Mobing je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu i podrazumijeva ponavljanje radnji čiji je cilj ponižavanje određene osobe i degradacija njenih radnih uslova, profesionalnog i ličnog integriteta.

Kolega na radnom mjestu, ili šef, te vrijeđa zbog tvoje seksualne orijentacije; dobacuje ti da „ni ne izgledaš kao muško/žensko“; obraća ti se u rodu suprotnom od tvog.

Segregacija je odvajanje osoba na osnovu njihove pretpostavljene homoseksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Na času fizičkog odgoja nastavnik te pošalje da igraš „gume sa djevojčicama“ umjesto da „igraš fudbal sa dječacima“; radne kolege ne žele dijeliti kancelariju sa tobom.

Podsticanje na diskriminaciju postoji kada neka osoba javno ističe svoj negativan stav prema LGBT osobama ili podstiče druge na diskriminaciju LGBT osoba.

Uticao je političar ističe svoj lični negativni stav prema homoseksualnosti, znajući da to može izazvati negativne reakcije njegovih pristalica prema osobama homoseksualne orijentacije.

NASILJE I DISKRIMINACIJA - KAKO SE ZAŠTITITI?

Šta moraš uraditi kako bi spriječio_la nasilje i diskriminaciju?

- informiši sebe i druge o LGBT pravima, te o tome kako možeš ostvariti svoja prava;
- ukoliko doživiš nasilje ili diskriminaciju, koristiti se svim dostupnim sistemima za zaštititi svoja prava.

Diskriminisan_a si? Kome prijaviti?

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH

Ukoliko smatraš da si diskriminisan_a, žalbu protiv diskriminacije možeš podnijeti direktno Instituciji ombudsmena u BiH. Ova Institucija je nadležna za nadgledanje provođenja Zakona o zabrani diskriminacije i primanje žalbi na diskriminaciju.

Žalba ombudsmenu se podnosi popunjavanjem posebnog formulara koje se ombudsmenu dostavlja putem pošte, fax-a, e-mail-a ili lično. Žalba mora biti potpisana od strane osobe koje žalbu izjavljuje ili ovlaštenog opunomoćenika. Uz žalbu je poželjno priložiti fotokopije dokumentacije koja je relevantna, ukoliko je posjeduješ.

Ukoliko ombudsmen utvrdi da postoji diskriminacija, on onda izdaje preporuke nadležnim organima da poduzmu mjere kako bi se ispravile povrede ljudskih prava ili slabo funkcioniranje uprave.

Institucija ombudsmena savjetuje građane_ke kako da iskoriste najpogodnija pravna sredstva ili ih upućuje na odgovarajuće institucije.

Ombudsmen BiH ima urede u Banjaluci, Sarajevu, Mostaru, Brčko distriktu i Livnu.

Sud

Zaštitu, također, možeš koristiti i u sudskom postupku. Ovaj postupak pokreće se isključivo na tvoj zahtjev.

Pokrećeš ga tužbom općinskom/osnovnom sudu na čijem području boravište ili sjedište ima odgovorna osoba (fizičko lice) ili pravno lice (državna institucija, preduzeće) koje te je diskriminiralo.

U postupku pred sudom, nije tvoja obaveza da dokazuješ diskriminaciju. Tvoja obaveza je da izneseš svoj slučaj i priložiš dokaze ukoliko ih imaš. Onaj_ona ko_je je postupao_la diskriminirajuće je obavezan_a u postupku pred sudom dokazati da nije bilo diskriminacije.

Ukoliko si prijavio_la diskriminaciju ili učestvovao_la u postupku za zaštitu od diskriminacije, ne smiješ trpiti negativne posljedice tog prijavljivanja ili učestvovanja.

Zašto je bitno prijaviti diskriminaciju?

Svaka diskriminacija je oblik nasilja. Ukoliko te, na primjer, omalovažavaju ili ucjenjuju na poslu, sigurno se nećeš osjećati dobro. Podnošenjem krivične prijave jasno daješ do znanja da ti, kao LGBT osoba, nećeš trpiti nikakvo nasilje i tim jasno ohrabruješ i druge da se suprotstave bilo kojem obliku diskriminacije i nasilja.

Pretučen_a si na ulici, šta raditi?

1. zovi policiju - 122
2. zovi hitnu službu - 123

Hitna služba

Nazvati hitnu službu je, prvenstveno, važno radi tvog zdravlja. Međutim, bitno je i radi daljnjih sudskih postupaka i procesa dokazivanja. Važno je da dobijete evidenciju o povredama!

Ako te doktor_ica pita kako si zadobio_la povredu, reci da si povredu zadobio_la nasiljem. Ne moraš da govoriš koji su motivi napada. Procjeni_sam_a da li se osjećaš komotno da se izjasniš o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.

Ovi dokumenti su ti potrebni ako kasnije budeš želio_la podići krivičnu prijavu ili tužbu, radi toga je bitno sačuvati sve dokumente koje dobiješ u bolnici. Provjeri da li su datumi ispravno navedeni u dokumentima!

Policija

Kada razgovaraš sa policijom, pitaj ukoliko ti neki od termina ili procedura nisu jasni.

Uvijek pitaj koja su imena policajaca_ki i koji su njihovi službeni brojevi.

Ako si napadnut_a i tom prilikom si zadobio_la povrede, traži da te odmah odvedu u hitnu službu. To je njihova obaveza koju su ti dužni sugerisati odmah.

Nažalost, nerijetki su primjeri neprofesionalnosti policije kod prijave nasilja nad seksualnim i rodnim manjinama. Zato budi spreman_a i na to i zahtjevaj ravnopravan tretman i poštovanje svog dostojanstva.

Naglasni da imaš pravo da prijaviš nasilje, te da imaš pravo i na jednak tretman, kao i to da policajac_ka ima obavezu da se prema tebi ponaša s punim poštovanjem.

Traži od policije da podnese prijavu protiv napadača.

Ako odbiju, upitaj ih zašto. Ukoliko i dalje odbijaju, upitaj policajca_ku sa kojim_ kojom razgovaraš za ime i prezime.

Ako to odbiju, zapiši tačan dan, mjesec i vrijeme intervencije kako bi ga_je mogao_la prijaviti jer te nije zaštitio_la.

OSTVARIVANJE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE

Kod ostvarivanja krivičnopravne zaštite, bitno je determinisati uloge u samom procesu i definisati ključne pojmove koji se pojavljuju u procesu zaštite, a to su žrtva, oštećena strana, svjedok_inja i krivično djelo.

Svaka osoba koja pretrpi materijalnu ili nematerijalnu štetu primjenom sile ili prijetnje silom usljed čega pretrpi fizičku bol, povredu, psihičke smetnje, strah, uništenje ili oštećenje imovine, umanjene imovine ili sprečavanje njenog uvećanja, se smatra žrtvom.

LGBT osobe su jedna od najčešćih grupa koja postaje žrtvom nasilja, kako fizičkog tako i psihičkog.

U pravu se, kao naziv za žrtvu krivičnog djela, koristi izraz oštećena strana, koji podrazumijeva i druge osobe čija su lična ili imovinska prava povrijeđena ili ugrožena krivičnim djelom i predstavlja pravni osnov za ostvarivanje određenih prava.

Svjedok_inja je osoba koja ima i može dati informacije o krivičnom djelu, počinitelju_ki i okolnostima koje se odnose na dati događaj. Svjedok_inja, pored žrtve i oštećene strane, može biti i neka druga osoba.

Krivično djelo je protupravno djelo koje je zakonom propisano kao krivično djelo, čija su obilježja propisana zakonom i za koje je zakonom propisana krivičnopravna sankcija.

Krivično djelo predstavlja svjesnu i voljnu čovjekovu radnju ili propuštanje radnje koja je društveno opasna, protupravna i u zakonu određena kao krivično djelo.

Iz ove definicije proizilazi da su osnovni elementi krivičnog djela:

- postojanje neke djelatnosti koja dovodi do neke posljedice;
- društvena opasnost koju izaziva to djelovanje;
- postojanje volje da se neko djelo učini i to svjesno.

Kako prijaviti krivično djelo?

Krivično djelo se prijavljuje policiji i/ili tužilaštvu. Ukoliko govorimo o prijavljivanju policiji, to obično podrazumijeva prijavljivanje u policijskoj stanici koja se nalazi u mjestu prebivališta žrtve, ali to ne mora nužno biti slučaj. Prijavljivanje se vrši i u najbližoj policijskoj stanici od mjesta gdje je počinjeno krivično djelo. Krivično djelo se može prijaviti putem telefona, pismeno ili lično.

Kada se telefonski prijavi krivično djelo policiji, policijska patrola dužna je da izađe na lice mjesta da uzme izjavu od prisutnih i sačini zapisnik. Pored zapisnika, policija može preduzeti i druge mjere i radnje, ukoliko su one neophodne za očuvanje tragova ili dokaza krivičnog djela (na primjer, pretraživanje, fotografisanje i sl.).

Ako je žrtva zadobila fizičke povrede usljed izvršenja krivičnog djela, policija je dužna da žrtvu odvede do medicinske ustanove u kojoj će se žrtvi pružiti pomoć.

Nakon prijavljivanja događaja, policija prikuplja sve potrebne informacije i ako se uspostavi da ima elemenata krivičnog djela, po službenoj dužnosti sastavlja krivičnu prijavu koju dostavlja nadležnom tužilaštvu.

Posao policije se završava podnošenjem prijave ili obavještanjem tužilaštva. Od tog trenutka posao preuzima tužilaštvo. Ishod podnošenja prijave ne rezultira u svakom slučaju podnošenjem krivičnih prijava tužilaštvu, odnosno, ne rezultira pokretanjem krivičnog postupka. Samo ukoliko postoje elementi krivičnog djela, koji su zakonom određeni za neko krivično djelo, policija će podnijeti krivičnu prijavu tužilaštvu, koje će dalje poduzeti neophodne radnje.

Žrtva može krivično djelo prijaviti i neposredno tužilaštvu i to:

- u pisanoj formi na prijavnici tužilaštva;
- usmeno, kada se sačinjava zapisnik;
- putem telefona ili elektronskom poštom, u kojem slučaju se sačinjava i službena zabilješka;

Ako se prijava podnosi putem telefona i elektronskom poštom, ona će se u tom slučaju odštampati i tretirati kao da je dostavljena pismenim putem.

Prijava se predaje nadležnom tužilaštvu u opštini u kojoj je izvršeno krivično djelo. Ukoliko se prijava podnese nenadležnom tužilaštvu, ono će po službenoj dužnosti istu prosljediti nadležnom.

Sadržaj krivične prijave treba sačinjavati opis događaja koji uključuje:

- vrijeme i mjesto događaja i
- najbitnije činjenice o događaju.

Pri podnošenju prijave, žrtva ne mora navesti naziv krivičnog djela koji je predviđen krivičnim zakonom. Od dana podnošenja prijave, sve informacije o predmetu i postupanju tužilaštva se mogu dobiti u pisarnici tužilaštva, a ukoliko tužilaštvo odbaci krivičnu prijavu, dužno je o tome obavijestiti podnosioca_ku prijave.

Istraga

Neovisno o tome kome je podnijeta prijava, istragu u krivičnom postupku uvijek naređuje i njom rukovodi tužilaštvo. Tužilaštvo preuzima vođenje istrage odmah kada se utvrdi postojanje osnova sumnje da je učinjeno krivično djelo.

Zadatak tužilaštva je da preduzme sve potrebne mjere u cilju:

- otkrivanja krivičnog djela i sprovođenja istrage o njemu;
- pronalaženja osumnjičenog_e;
- rukovođenje i nadzor nad istragom;
- upravljanje aktivnostima ovlaštenih službenih lica (policije) vezanih za pronalaženje osumnjičenog_e;
- prikupljanje izjava i dokaza.

Kod uzimanja izjava, pogotovo u slučajevima krivičnih djela usmjerenih protiv LGBT osoba, zbog specifičnosti i osjetljivosti takvih slučajeva, bitno je naznačiti da prilikom istražne radnje uzimanja izjava ovlašteno službeno lice izdaje pismeni poziv licu da dođe u službene prostorije. U pozivu je obavezno naznačen i razlog pozivanja. Pozvano lice ne mora dati nikakvu izjavu ili odgovarati na pitanja koja mu se postavljaju, osim ličnih podataka, o čemu je ovlašteno lice dužno da ga/je obavijesti.

U toku istrage, policija sprovodi, pod nadzorom tužilaštva, sljedeće radnje:

- prikuplja izjave;
- vrši pretres vozila, prostorija, prtljaga i putnika;
- ograničava kretanje na određenom prostoru za vrijeme obavljanja određenih radnji bitnih za proces istrage;
- raspisuje potrage za licima i stvarima;
- pretražuje određene objekte, kako državnih organa, tako i preduzeća i ustanova, u skladu sa zakonom propisanom procedurom;
- obavlja uvid u dokumentaciju istih i
- poduzima sve druge radnje koje su potrebne za što efikasniju provedbu istrage.

Krivični postupak

Krivični postupak predstavlja niz radnji i mjera koje se poduzimaju u cilju utvrđivanja činjenica koje treba da odgovore na pitanje da li postoji krivično djelo i koje je to krivično djelo, te shodno od odgovora, donese konačna sudska odluka, koja obuhvata krivičnu odgovornost i krivičnu sankciju koja se izriče počinitelju_ki.

Krivični postupak pokreće se donošenjem naređenja za provođenje istrage i sastoji se iz:

1. prethodnog postupka, u kojem se provodi istraga i podiže optužnica i
2. glavnog pretresa.

Glavni pretres, kao dio krivičnog postupka, odvija se u sudnici i njemu prisustvuju stranke u postupku i članovi sudskog vijeća.

Suđenja su, po pravilu, javna i mogu im prisustvovati sva punoljetna lica, ali je iznimno, u zakonom predviđenim slučajevima, moguće isključiti javnost. Javnost se može isključiti tokom cijelog suđenja ili tokom samo jednog dijela suđenja. Isključivanje javnosti se ne

odnosi na stranke u postupku, njihove zastupnike_ce, branioc_e ili punomoćnike_ce.

Zakonom su, kao osnov za isključenje javnosti, predviđeni:

- čuvanje tajne ili javnog reda;
- zaštita morala, interesa maloljetnika i ličnog i porodičnog života optuženog_e ili oštećenog_e;
- otklanjanje ozbiljne opasnosti po život ili tijelo stranaka, oštećenog_e, branioca_ke, svjedoka_inja ili drugih osoba.

Javnost je uvijek isključena kada se sudi maloljetniku_ci. Međutim, sudsko vijeće može dozvoliti prisustvovanje suđenju osobama koje se bave zaštitom i vaspitanjem maloljetnika ili suzbijanjem maloljetničkog kriminala.

Lica koja prisustvuju suđenju na kojem je isključena javnosti, dužni su da kao tajnu čuvaju sve ono što saznaju i čuju na pretresu, a bit će i prethodno upozorena da je odavanje tajne krivično djelo.

Zaštita žrtve i svjedoka_inja u krivičnom postupku

Zakonom je garantovana zaštita svjedoka_inja i oštećenih od uvreda, prijetnji i svakog oblika napada, a zabranjeno je i postavljati pitanja koja se odnose na spolni život i seksualne sklonosti, političko i ideološko opredjeljenje, raso, nacionalno i etničko porijeklo, i druge lične i porodične okolnosti, osim ukoliko je to neophodno za konkretan sudski slučaj.

Sud može utvrditi ako je oštećeni i/ili svjedok_inja posebno osjetljiv s obzirom na godine, zdravstveno stanje, spol, prirodu ili posljedicu krivičnog djela, odnosno, neke druge okolnosti, te na osnovu tako utvrđene činjenice, mogu se primijeniti posebna pravila sudskog postupka.

Posebna pravila podrazumijevaju:

- saslušanje u stanu, kući ili ovlaštenoj ustanovi koja je profesionalno osposobljena za saslušanje posebno ranjivih žrtava ili svjedoka_inja;
- postavljanje punomoćnika_ce tokom saslušanja;
- postavljanje pitanja posredno, obično preko sudije;
- saslušanje uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili druge

- stručne osobe;
- zabrana suočavanja sa optuženim_om.

Svojstvo zaštićenog_e svjedoka_inje se može dodijeliti:

- osobi koja je oštećena nekim težim krivičnim djelom (za koje je predviđena kazna zatvora od deset godina ili teža);
- ako postoje okolnosti koje ukazuju na mogućnost nastupanja opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu svjedoka_inje ili njemu bliske osobe ukoliko bude svjedočio_la.

U ovim okolnostima se primijenuju posebna pravila saslušanja koja onemogućavaju otkrivanje identiteta svjedoka_inje ili njemu/njoj bliske osobe tokom postupka, koja uljučuju:

- isključivanje javnosti sa glavnog pretresa;
- izmjena, brisanje iz spisa ili zabrana objavljivanja identiteta;
- uskraćivanje podataka o identitetu;
- saslušanje pod pseudonimom;
- prikrivanje identiteta;
- svjedočenje iz posebne prostorije uz promjenu glasa;
- saslušanje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, uz mogućnost promjene zvuka i izobličenja slike.

Odluku o dodjeli statusa zaštićenog_e svjedoka_inje donosi sud i to po službenoj dužnosti, na lični zahtjev ili na zahtjev stranke.

Advokat po službenoj dužnosti - pro bono

Pravo na tužbu i pravo na pristup sudu je osnovno pravo svakog pojedinca_ke koje je zagarantovano članom 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Pravo oslobađanja od plaćanja troškova postupka ima svako lice čija su primanja niža ili primanja uopće nema, te zbog toga nisu u mogućnosti da snose troškove sudskog postupka. Oslobađanje od plaćanja postupka može biti potpuno ili djelimično. Djelomično se odnosi na plaćanje

sudskih taksi, a potpuno na plaćanje i svih ostalih troškova.

Postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava

Nakon što je BiH ratificirala Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, prihvatila je i nadležnost Evropskog suda za ljudska prava i obavezala se da izvršava njegove konačne i izvršne odluke, čime je nastala i potreba da se zakoni usklade sa praksom ovog Suda, što je i naglašeno Preporukom Komiteta ministara Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Preporukom je predloženo da se prava koja se priznaju heteroseksualnim partnerima u vanbračnoj zajednici priznaju i homoseksualnim partnerima, ista imovinska prava, status člana uže porodice, pravo na povlašten status u slučaju prava na prebivalište, ako se takav garantuje heteroseksualnim partnerima u vanbračnoj zajednici, da se omogući ostvarivanje slobode okupljanja, kao i preduzimanje mjera za efikasno obezbjeđivanje ovih prava i olakšavanje pristupa efikasnim pravnim lijekovima žrtvama diskriminacije.

Kome se može obratiti

Pravni sistem Bosne i Hercegovine je veoma složen i ponekad je i osobama koje svakodnevno rade na zaštiti ljudskih prava teško odmah ustanoviti da li je došlo do kršenja nekog prava, o kojem se pravu radi, te koji su mehanizmi zaštite na raspolaganju osobi čije je pravo povrijeđeno.

Kada govorimo o kršenju prava LGBT osoba u BiH, situacija je dodatno složena jer *borba za svoja prava* može uključivati i outiranje i suočavanje s reakcijom društva, a nosi sa sobom i nepovjerenje prema državnim institucijama koje vrlo malo rade na zaštiti prava ovih osoba.

Ukoliko smatraš da je neko tvoje pravo ugroženo i ako ne želiš odmah da prijaviš slučaj jer se plašiš mogućih posljedica, možda će ti biti lakše da se prvo obratiš nekoj od organizacija ili institucija koje se bave ljudskim pravima i koje u okviru svog rada pružaju pravne savjete, pa čak i besplatnu pravnu pomoć LGBT ili svim osobama čija su prava povrijeđena.

Neke od tih institucija i organizacija su:

1. Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Ova Institucija je nezavisna institucija koja se bavi zaštitom prava fizičkih i pravnih lica, a u skladu sa Ustavom BiH i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku Ustava. Oni se bave pritužbama koje se odnose na slabo funkcionisanje ili na povrede ljudskih prava počinjene od strane bilo kojeg organa BiH, te primaju žalbe protiv diskriminacije.

Ukoliko im podneseš žalbu zbog kršenja tvojih prava i/ili diskriminacije, ombudsmen će ti pružiti potrebna obavještenja o tvojim pravima i obavezama, te mogućnostima sudske i druge zaštite.

Kontakt informacije za ured u kojem možeš prijaviti diskriminaciju, pronaći ćeš na web stranici: www.ombudsmen.gov.ba.

2. Vaša prava BiH

Ako želiš potražiti besplatnu pravnu pomoć ili zastupanje, možeš se obratiti Udruženju Vaša prava BiH koje je vodeća nevladina i neproftina organizacija koja pruža pomoć osobama na teritoriji Bosne i Hercegovine po svim pitanjima građanskog prava i ljudskih sloboda.

Vaša prava BiH možeš kontaktirati preko njihove web stranice: www.vasaprava.org.

3. Sarajevski otvoreni centar

Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, nepolitička i neproftina organizacija koja se od 2010. godine aktivno bavi i LGBT pravima i kulturom, a koja promoviše aktivno građansko učešće kroz političku edukaciju i zagovara za ženska prava i prava LGBT osoba kroz politike jednakosti. Od 2012. godine, jedan od fokusa ove organizacije je i edukacija LGBT osoba o njihovim pravima i mehanizmima zaštite tih prava u BiH.

Sarajevski otvoreni centar možeš kontaktirati za dodatne informacije i/ili besplatni pravni savjet na broj telefona 033/264-421 ili e-mailom: pravnosavjetovanje@soc.ba.

O LGBT pravima saznajte više na: www.lgbt-prava.ba

LGBT RJEČNIK

Aktivizam

Političko uvjerenje da djelovanje na individualnoj ili kolektivnoj ravni može izazvati socijalne i političke promjene. Aktivistički stav ne poriče značaj konvencionalnih institucionalnih struktura (pravo, mediji, obrazovanje itd.), nego podstiče ljude da im pristupe direktno. Iako aktivizam po definiciji nije nužno radikaln, on se najčešće javlja u domenu u kojem je neki oblik diskriminacije postao odveć represivan, te se zbog toga nerijetko suprotstavlja odnosima moći koje teže da održe status quo.

Asimilacija

Krilo lezbejske i gej politike koje naglašava da ne postoje neke značajne razlike među heteroseksualcima_kama i homoseksualcima_kama. Uvjerenje koje ovdje vlada izražava se u nadi da će lezbejkama i gej muškarcima, ako se budu ponašali na način koji je za dominantnu kulturu prihvatljiv, kad-tad biti omogućen ravnopravan pristup svim resursima, privilegijama, dostupnim heteroseksualnoj većini. No, kako je društvena prihvatljivost nešto što počiva na kontingentnim faktorima poput klase, rase i roda, asimilacione tendencije često trpe osudu da ih promoviraju upravo najmanje ugroženi pojedinci_ke (bijeli muškarci srednje klase).

Bifobija

Iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema biseksualnim osobama koje provode heteroseksualne (u tom slučaju često je sinonimna sa homofobijom) ili homoseksualne osobe.

Biološki spol

Određenje determinirano hromozomima (XX, XY), hormonima (estrogen i progesteron, testosteron) i unutrašnjim i spoljašnjim genitalijama (vulva, klitoris, vagina, testisi i penis). Konstruktivističke teorije tvrde da je spol (kao i rod i rodne uloge) konvencija (društvena konstrukcija).

Biseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama oba spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače

osobe oba spola.

Cisrodnost

Pojam koji se koristi kako bi se opisale osobe koje se rodno identificiraju u skladu sa spolom koji im je pripisan pri rođenju.

Cisrodna osoba

Osoba koja se identificira kao osoba muškog ili ženskog roda u skladu sa svojim biološkim muškim ili ženskim spolom.

Coming out

Sintagma koja potiče iz fraze *coming out of the closet*, već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmiranja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkrice i kao manje ili više javna obznana. Izlaženjem iz ćutanja izlazi se iz izolacije i negiranja, i objavljuje se drugima pravo na drugačiji život. U aktivizmu ili queer teoriji, coming out zadobija dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja tradicionalnim stavovima.

Druga porodica

Mreža prijatelja, partnera/partnerki i bivših partnera/partnerki od kojih LGBT osoba traži (i dobiva) podršku, ponekad da bi nadoknadila ono što joj je uskraćeno u njenom primarnom okruženju.

Diskriminacija

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba. Različiti su osnovi, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj (spolna orijentacija, rodni identitet, rodno izražavanje, spol, dob, političko opredjeljenje i sl.)

Posredna diskriminacija

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica.

Neposredna diskriminacija

Neposredna diskriminacija je svako različito postupanje ili

propuštanje postupanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljni položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama.

Institucionalizirana diskriminacija

Društveni sklop koji se ogleda u institucijama moći (jezik, mediji, obrazovanje, ekonomija, religija i dr.) koje favoriziraju jednu grupu (ili jedan sistem odlika) naspram drugih. Savremena teorija se u načelu slaže da je ta „grupa“ grupa bijelih (rasa) heteroseksualnih (orijentacija) muškaraca (rod) srednjih godina (starosna dob) pripadnika srednje ili srednje-više klase (klasa). Svi koji na ovaj ili onaj način odstupaju od date *grupe*, tretiraju se kao manjina (čak i kada formiraju grupu koja je od ove brojnija). Moć te grupe, čak i nad približno jednakim (recimo, crni muškarci sa svim navedenim odlikama) ili većim grupama (žene uopće), održava se putem spomenutih ustanova.

Višestruka diskriminacija

Opisuje diskriminaciju koja se dešava na temelju nekoliko osnova odvojeno (na primjer, ista osoba može doživjeti diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rasnu diskriminaciju, itd.). Odnosi se na situaciju u kojoj postoji više osnova diskriminacije u isto vrijeme, te ih je teško razdvojiti i posmatrati odvojeno.

Uznemiravanje

Uznemiravanje se smatra diskriminacijom u svakoj situaciji u kojoj ponašanje vezano na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije ima za svrhu ili čiji je efekat povreda dostojanstva lica i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog ambijenta.

Spolno uznemiravanje

Spolno uznemiravanje je svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne prirode čiji je cilj ili efekat povreda dostojanstva lica, posebno kada će se njime stvoriti zastrašujući, neprijateljski, degradirajući, ponižavajući ili uvredljiv ambijent.

Mobing

Mobing je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koje podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu, čija je svrha ili posljedica ili degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlene osobe.

Segregacija

Segregacija je djelo kojim (fizičko ili pravno) lice odvaja druga lica na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije u skladu sa definicijom diskriminacije.

Drag

Riječ se izvorno koristila u Šekspirovom Glob teatru kao oznaka za glumce koji su imali ženske uloge (kako glumica nije bilo). Termin se u načelu odnosi na kostim i prerusavanje (otuda fraza in drag – prurušen u odjeću suprotnog spola). Njime se prije svega referiše na muškarce koji na ovaj ili onaj način nastupaju, oponašajući žene, i time sprovode rodni performans čime demonstriraju fluidnost rodnog identiteta koji se inače po definiciji smatra *fiksiranim*.

Drag-kralj

Lezbejka/strejt žena koja simulira muškarca.

Drag-kraljica

Gej/strejt muškarac koji simulira ženu.

Gej (gay)

Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U 19. vijeku zadobija novo značenje: ženske prostitutke su s prezirom nazivane *vesele (gej) žene*, pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su se služili njihovim uslugama i muškim prostitutkama. Ranih godina 20. vijeka nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prisvaja taj izraz kao zamjenu za klinički naziv homoseksualna osoba. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka, kada mediji prihvataju zalaganja gej pokreta da se izraz homoseksualac, koji koriste psihijatri pri dijagnozi mentalnog oboljenja, zamjeni riječju gej.

Gej muškarac

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog spola. Zbog historijske opterećenosti termina *homoseksualac*, preporučuje se da se koristi ovaj neutralni termin.

Genderfobija

Diskriminacija na bazi roda (rodnih uloga, izražavanja i normi) koja proističe iz neprihvatanja i negiranja prava individua na ličnu koncepciju spolnog/rodnog identiteta i izražavanja.

Govor mržnje

Govor mržnje protiv LGBT osoba odnosi se na javno izražavanje koje podrazumijeva širenje, promoviranje ili opravdavanje mržnje, diskriminacije ili neprijateljstva prema LGBT osobama - na primjer, izjave političkih i vjerskih vođa ili mišljenja drugih društvenih autoriteta koja se objavljuju u štampi ili na internetu, a koja imaju za cilj poticanje mržnje.

Heterofobija

Iracionalam strah, netolerantnost, prerasude i/ili diskriminacija prema heteroseksualnim osobama, institucijama koje su zasnovane na heteroseksualnim odnosima (brak, porodica) ili institucijama koje podržavaju ove odnose (crkva, država).

Heteroseksizam

Stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija. Heteroseksizam se često ispoljava u formi ignorisanja LGBT osoba.

Heteronormativnost

Može se definirati kao pretpostavka da su svi heteroseksualni, odnosno, da je heteroseksualnost idealna i superiorna u odnosu na homoseksualnost ili biseksualnost. Heteronormativnost također uključuje privilegiranje normativnog izražavanja roda - ono što je nužno ili nametnuto pojedincima_kama kako bi ih percipirali ili prihvatili kao *pravog muškarca* ili *pravu ženu*, tj. u okviru jedinih dostupnih kategorija.

Heteroseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama

suprotnog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe suprotnog spola.

Prinudna heteroseksualnost

Sintagma nastala u teoriji lezbejskog feminizma (Edrijen Rič) koja upućuje na složene mnogostruke forme odnosa među ženama. Po lezbejskim feministkinjama, žene su doslovno prisiljene na heteroseksualnost, odnosno ulogu seksualnog, emotivnog i fizičkog (rad u kući i staranje nad porodicom) služenja muškarcu. S druge strane, historijskim potiskivanjem govora o životu lezbejki i žena koje su živjele nezavisno od muškaraca, i blagodareći verbalnim i fizičkim napadima na te žene, heteroseksualnost se nudila kao jedina opcija. Ovaj je koncept u lezbejskom feminizmu bio ključ za tumačenje načina na koji funkcioniše patrijarhat. Od sredine osamdesetih godina prošlog vijeka, sve češće ga koriste i gej muškarci da bi opisali automatsku pretpostavku o tome da je svako bez razlike heteroseksualan_a.

Homofobija

Iracionalam strah, netolerantnost, prerasude i/ili diskriminacija prema prema gej muškarcima i lezbejkama (i biseksualnim osobama [vidjeti bifobija]). Manifestira se kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse. Ta vjera rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, oduzimanju potomstva neheteroseksualnom roditelju, diskriminaciji pri zapošljavanju, plaćanju poreza, umirovljenju, imigracionom postupku itd. Ovi oblici diskriminacije su ono što spada u društveni domen i mnoge homofobične osobe poricaće da u tome uzimaju udjela. Međutim, homofobija se lako prepoznaje na pojedinačnom nivou u svakodnevnim situacijama, recimo, kada za neku ženu mislimo da je lezbejka samo zato što nije u stanju da pronađe muškarca ili zato što želi da bude muškarac; ili kada osobu koja je lezbejka ili gej muškarac ne posmatramo kao cjelovitu ličnost, nego isključivo na osnovu njihove seksualne orijentacije.

Internalizirana homofobija

Internalizirana mržnja prema sebi, koja nastaje kao posljedica prihvatanja negativnih stereotipa koje stvara opresivna zajednica. To podrazumijeva često konfliktna osjećanja da su nestrejt osobe u

srži loše i inferirone ili da su superiorne i ekskluzivno dobre; da na čitavom svijetu nema sigurnog prostora; da se može vjerovati samo pripadnicima_ama grupe i da se pripadnicima_ama iste grupe ne smije ni po koju cijenu vjerovati; da se radi sigurnosti zauvijek treba skrivati; da radi sigurnosti svuda i uvijek treba istupati i otkrivati svoju orijentaciju itd.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju da je uvredljiv. Bolji termini su „gej (muškarac)/gejevi” i *lezbejka*.

Situaciona homoseksualnost

Seksualno ponašanje koje je drugačije od uobičajenog ponašanja neke osobe, a javlja se usljed boravka u socijalnom okruženju koja čine isključivo osobe istog spola, kao npr. vjerske ili druge škole koje pohađaju isključivo studenti_ice i učenici_ce istog spola, zatvori, seks sa partnerom_kom istog spola za novac itd.

Interseksualna osoba

Osobe koje su rođene s hromozomskim, hormonskim ili genitalijskim karakteristikama koje ne odgovaraju zadatim standardima *muške* ili *ženske* kategorije, zbog svoje seksualne ili reproduktivne anatomije. Ova riječ je zamijenila pojam *hermafrodit*, koji je obimno korišten od strane liječnika tokom 18. i 19. vijeka i koji se danas smatra nestručnim. Interseksualnost može poprimiti različite oblike i obuhvatiti različita stanja interseksualnih osoba.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene. „Lezbejka” je jedan od najstarijih i najpozitivnijih termina za homoseksualne žene, što u lezbejskoj feminističkoj teoriji ne označava samo seksualni identitet koji se sukobljava s konvencionalnim rodnim očekivanjima od žena, nego i društveni i politički identitet izgrađen u opoziciji prema muškom šovinizmu, patrijarhatu, heteroseksizmu i falocentrizmu. Sama riječ potiče od imena grčkog ostrva Lezbos gde je rođena pjesnikinja Safo koja je uznosila ljubav među ženama.

LGBT

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBT može biti proširen i uključiti i interseksualne i queer osobe (LGBTIQ).

LGBTTIQ

Skraćenica za „lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer“ osobe.

Mizoginija

Mržnja prema ženama ili ženskom rodu u načelu.

Out

Opisuje osobu koja se seksualno/rodno/spolno identifikuje u javnom i/ili u profesionalnom životu.

Outirati (autirati)

Čin javnog objavljivanja da je neka osoba gej, lezbejka ili biseksualna osoba. Većina gej i lezbejske zajednice smatra da je nepristojno i protivi se tome da bilo koja osoba, osim one koja je u pitanju, odlučuje o tome kad će i kome pričati o seksualnoj orijentaciji. Lezbejska i gej zajednica u Bosni i Hercegovini termin *outirati se* također koristi za situaciju kada sam gej ili sama lezbejka odluči nekome da priča o svojoj seksualnoj orijentaciji. Tako, na primjer, može da se kaže da se neka lezbejka outirala ocu, tj. da mu je rekla da je lezbejka.

Patrijarhat

Društveni sistem u kojem muškarci imaju dominantnu ulogu u odnosu na žene. Patrijarhalni sistem vrijednosti i društvenih normi čini temelj na kojem se održavaju postojeći sistemi odnosa moći i privilegija koje se u kontinuitetu dodjeljuju muškarcima.

Peder

U homofobičnoj upotrebi, sleng koji u načelu denotira gej muškarce, a posebno konotira rodni lik slabašnog i feminiziranog

muškarca. Sam termin, po nekima, vodi porijeklo od srednjovjekovne prakse spaljivanja sodomita na snopovima pruća (faggot). Riječ peder u nehomoseksualnoj upotrebi ima sličnu konotaciju, dok u gej zajednici nije nužno uvredljiva, nego se često pojavljuje i kao samoafirmativno parodiranje strejt konotacija.

Poliamorija

Mnogostruke ljubavne veze, otvorene, nasuprot tradicionalnim vezama. Uslov je da sve osobe u ovim odnosima znaju jedna za drugu i da su ti odnosi zasnovani na konsenzusu.

Spol

Klasificiranje na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno prihvaćeni su samo muški i ženski spol.

Spolni identitet

Individualno identificiranje po pitanju spola i spolne pripadnosti, koji ne zavisi od spola koji je pripisan rođenjem.

Queer

Riječ se prvenstveno odnosi na sve što se razlikuje od konvencionalnog na neki neobičan način (sinonim za čudno, ekscentrično). U početku su konotacije ovog termina u gej upotrebi bile negativne, pa čak i danas postoji otpor prema ovom izrazu, osobito među starijim homoseksualnim osobama. Budući da termin subverzivno razobličuje postojeće, tobože fiksirane modele, odbacujući razlike (svi LGBT su njime bez razlike obuhvaćeni) i identitete (nijedan od LGBT identiteta u njemu nije povlašćen), on postaje sve univerzalnije prihvaćen. Mnoge transeksualne, biseksualne pa čak i heteroseksualne osobe, čija se seksualnost ne uklapa u kulturne standarde monogamnog heteroseksualnog braka, prihvatili_e su ovu oznaku kao *seksualni disidenti_kinje*. Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijarhalnih normi.

Queer teorija

Škola književne i kulturne kritike, koja se u SAD pojavila početkom osamdesetih godina, duguje svoje intelektualno porijeklo feminističkoj teoriji i francuskim filozofima poput Mišela Fukoa i Žaka Deride. Queer teoretičari_ke analiziraju sve tipove tekstova u cilju razobličenja temeljnog značenja, distinkcija i odnosa moći u kulturi koja je proizvela tekst. Analize otkrivaju složene kulturne strategije kojima je omogućena regulacija seksualnog ponašanja, što često rezultuje represijom i diskriminacijom seksualnih disidenata_kinja koji krše seksualne tabue ili se ne uklapaju u kulturno sankcionisane rodne uloge. Ciljevi queer teoretičara_ki su destabilizacija kulturnih ideja o prirodnosti, normalnosti, seksualnosti i termina hetero- i homoseksualnosti koji su korišteni u svrhu diskriminiranja osoba koje se nisu saobražavale zapadnom idealu monogamnog heteroseksualnog braka. Queer teorija se mahom vezuje za teoriju društvenog konstruktivizma i u neskladu je sa esencijalističkim postavkama (recimo, teza da je neko po svojoj suštini ili bitnom određenju gej muškarac, odnosno lezbejka) koje postoje unutar starije (ali i novije) konceptualizacije neheteroseksualnog identiteta (vidjeti lezbejski identitet). Neka od najpoznatijih imena u queer teoriji svakako su Džudit Batler, Iv Kosovski Sidžvik, Sindi Paton, Dajana Fas, Leo Bersani i Sajmon Vetni.

Rod

Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt sopstvenog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu *muškog* i *ženskog*.

Rodni identitet

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvatanju sopstvenog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest, *rodno izražavanje*), kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Spol osobe obično je dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje socijalno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstrukt koji može biti u skladu sa društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda ili ih može negirati, prevazilaziti i mijenjati. Neki ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju - ove osobe

nazivamo *transrodne* osobe. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe se mogu identificirati kao heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne.

Rodno izražavanje

Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

Seksualna orijentacija

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola. Izbjegavajte korištenje uvredljivog izraza *seksualna preferencija*, koji se često koristi kako bi se impliciralo da je istospolna seksualna orijentacija nešto što se može i treba promijeniti.

Seksizam

Diskriminacija i/ili stavovi, uslovi i ponašanje kroz koje se vrši promocija stereotipa i represivnih društvenih uloga i normi na bazi spola i roda. Posebno se odnosi na norme, vrijednosti, uvjerenja, strukture i sisteme koje marginalizuju i podređuju žene dodjeljujući muškarcima moć, privilegije i preimućstva. Oblik nasilja koje se nad ženama vrši individualno ili institucionalizovano.

Seksualni identitet

Seksualni identitet odnosi se na to kako sebe nazivamo i percipiramo. Ti nazivi uključuju *strejt, gej, bi, queer, neodređen_a, neodlučan_a, aseksualan_a* i dr. Naše seksualno ponašanje i način na koji sebe određujemo (identitet) predstavljaju stvar mogućeg izbora/ odluke i ne podrazumijevaju samo binarni koncept muško – žensko.

Stil života

Termin koji se često koristi kako bi se degradirali životi gejeva i lezbejki. Izbjegavajte korištenje. Kao što ne postoji ni heteroseksualni stil života koji je jedinstven za sve, tako ne postoji ni gej stil života.

Strejt (str8 ili straight)

Označava, prije svega, nešto pravo, bez skretanja (devijacija), nešto nepomiješano, ali i nešto konvencionalno, što ne odstupa od normi koje su prihvaćene kao uobičajene, *normalne* i *prirodne*.

Neutralna oznaka za heteroseksualne osobe u queer zajednici.

Transgender/transrodno

Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnim i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

Transrodna osoba

Termin za osobe čiji je rodni identitet u nesukladnosti sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju, kao i one osobe koje žele izraziti svoj rodni identitet na drugačiji način od uobičajenog izražavanja karakteristika spola koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodnih uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manirizme, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama *muško* i *žensko*, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. Transrodni muškarac je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen *ženski* spol, ali je njegov rodni identitet *muški* ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodnih identiteta. Transrodna žena je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen *ženski* spol, ali je njen rodni identitet *ženski* ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodnih identiteta. Oznake za seksualnu orijentaciju transrodnih osoba koriste se u skladu sa njihovim rodnim identitetom, a ne u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Heteroseksualni transrodni muškarac, na primjer, je transrodni muškarac kojeg privlače i koji bira žene za partnerke. Riječ transrodnost odnosi se na posjedovanje transrodnog identiteta i izražavanja.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje tijelo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.

Transfobija

Po analogiji sa bifobijom i homofobijom, oblik diskriminacije, zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, usmjeren protiv transeksualnih, transrodnih osoba. Tu predrasudu mogu perpetuirati strejt ljudi, gej muškarci, lezbejke i biseksualne osobe.

Internalizovana transfobija

Karakteristična je za trans osobe koje iskušavaju krivicu, sramotu, nedostatak samopouzdanja, negativnu sliku o sebi, pošto implicitno ili eksplicitno prihvataju društvenu stigmatizaciju.

Tranvestija/tranvestite/tranvestiti

Tranvestiti su osobe koje vole da nose odjeću suprotnog spola. Tranvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Tranvestiti_kinje mogu biti i heteroseksualne i istospolno orijentirane osobe.

Tranzicija

Predstavlja proces promjene rodnog izražavanja neke osobe u cilju usaglašavanja s unutrašnjim doživljajem sopstvenog roda.

Trougao/crni trougao/rozi trougao

Tokom Drugog svjetskog rata nacisti su u svojim konc-logorima ružičastim trouglom obilježavali gejeve, a crnim trouglom lezbejke, Romkinje i prostitutke. Tokom Drugog svjetskog rata u nacističkim logorima pogubljeno je više desetina hiljada istospolno orijentisanih osoba.

Zastava duginih boja

Simbol jedinstva i različitosti koji se koristi širom svijeta, kao obilježje mirovnog, feminističkog i LGBTTIQ pokreta.

Zločin iz mržnje prema LGBT osobama

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBT grupe. Kod zločina iz mržnje mora postojati osnovana sumnja da je motiv počinitelja_ke kaznenog djela seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve.

O AUTORICAMA

Vladana Vasić (1990, Sarajevo). Trenutno privodi kraju studij prava na Univerzitetu u Sarajevu. Radi u Sarajevskom otvorenom centru na pitanjima zagovaranja, pravnog savjetovanja i monitoringa rada javnih institucija od aprila 2012. godine. Objavila je rad *Medijsko pravo (2012) u: Huremović, Lejla (ur.): Izvan četiri zida: Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo.

Sadžida Tulić (1986, Sarajevo). Posvećena je radu na zagovaranju ljudskih prava i sloboda u Bosni i Hercegovini. Magistrica je ljudskih prava i demokratije na Univerzitetu u Sarajevu i Univerzitetu u Bolonji. Piše o tranzicijskoj pravdi za www.opendemocracy.net. Trenutno priprema pravosudni ispit, a od maja 2012. godine saraduje sa Sarajevskim otvorenim centrom na projektima pravne prirode.

EDICIJA **LJUDSKA PRAVA** SARAJEVSKOG OTVORENOG CENTRA
Ediciju uređuje Emina Bošnjak

Do sada smo u ovoj ediciji objavili:

Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredili_e, 2012): Stanje LGBT ljudskih prava BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović (priredila, 2012): Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Jasmina Čaušević, Kristina Ljevak: Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama u 2011. i 2012. Godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Zlatiborka Popov-Momčinović, Saša Gavrić, Predrag Govedarica (priredili_e, 2012): Diskriminacija - Jedan pojam, mnogo lica. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

Druga izdanja koja su objavljena kao rezultat rada Sarajevskog otvorenog centra (izabrani naslovi):

Saša Gavrić/Damir Banović/Christine Krause (priredili_e, 2009):
Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Konrad Adenauer.

Silvano Moeckli (2010):
Politički sistem Švajcarske: kako funkcioniše, ko učestvuje, čime rezultira. Sarajevo/Zagreb: University Press-Magistrat/Politička kultura. Prevod na BHS: Saša Gavrić, Azra Salihbašić-Selimović, Damir Banović

Damir Banović/Saša Gavrić (priredili, 2011):
Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini:
analiza postdejtonskog političkog sistema.
Sarajevo: University Press-Magistrat.

Saša Gavrić/Lejla Huremović/Marija Savić (priređili_e, 2011):
Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell.

Damir Banović (2012):
Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacija i rodni identitet u po zitivnom pravu u Bosni i Hercegovini.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Wiliam G. Naphy (2012):
Born to be gay. Historija homoseksualnosti.
Sarajevo/Zagreb/Beograd: Sarajevski otvoreni centar/Domino/
Queeria.
Prevod na BHS: Arijana Aganović